

Feiten en fictie

Taalvariatie in Vlaamse televisiereeksen vroeger en nu

Sarah Van Hoof & Bram Vandekerckhove*

5 Abstract

This article presents a comparative corpus analysis of the language variation in Flemish fiction series broadcast around 1980 and in the late 2000s, in order to assess the often-heard claim that the use of Standard Dutch in TV fiction has decreased in favor of so-called *tussentaal*, an ‘intermediate’ variety. Using mixed-effects logistic regression, we assessed the effect of period on the use of 7 *tussentaal* markers in 21 old and recent series. Because these markers do not uniquely identify *tussentaal* but can also indicate dialect use, we included estimates of the speakers’ dialect use as a covariate. Rather than evidencing a straightforward decrease of the use of Standard Dutch in favour of *tussentaal*, our results indicate that the linguistic spectrum in fiction has been reduced over 30 years time. Whereas language use around 1980 ranged from Standard Dutch to dialect, in present-day fiction a ‘cleaned up’ variety of *tussentaal*, differing maximally from both Standard Dutch and dialect, prevails.

1 Inleiding

Sinds de vroege jaren 90 is er zowel in academische kringen als daarbuiten ophef over de evolutie van het gesproken taalgebruik in Vlaanderen. Linguïsten, taalbeleidsmensen en opiniemakers zagen de afgelopen decennia veelal met lede ogen de opmars aan van een zogeheten *tussentaal*, een hybride variëteit die zich taalstructureel gezien tussen dialect en Standaardnederlands bevindt. Tussentaal functioneert voor veel Vlamingen niet alleen als medium voor de informele huis-tuin-en-keukencommunicatie (een domein dat vroeger toebehoorde aan de dialecten), maar lijkt ook almaar vaker op te duiken in de bovenregionale communicatie en in publieke contexten, en daarmee terreinen te veroveren waarin volgens de traditionele visie van taalverzorgers Standaardnederlands hoort te weerklinken. Terwijl die laatsten altijd gehoopt hebben dat er zich in Vlaanderen op termijn een informele variant van het Standaardnederlands zou ontwikkelen die nauw zou aansluiten bij het noordelijke

* Beide auteurs zijn verbonden aan de Universiteit Antwerpen (Departement Taalkunde); de eerste auteur is aspirant van het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen (FWO). Correspondentie kan gericht worden aan sarah.vanhoof@ua.ac.be of bram.vandekerckhove@ua.ac.be, of verstuurd naar Prinsstraat 13, B-2000 Antwerpen. We bedanken Kaspar Beelen voor zijn hulp bij de corpusanalyse en Jürgen Jaspers en enkele anonieme reviewers voor hun nuttige commentaren bij eerdere versies van dit artikel.

Nederlands, en van tussentaal aannamen dat ze slechts een tijdelijk overgangsstadium vormde in dat convergentieproces, lijkt tussentaal daarentegen goed op weg om “de reële standaardtaal voor de informele communicatie in Vlaanderen” te worden (De Caluwe 2009: 21).

Precies om haar hybride karakter, haar schijnbaar almaar toenemende bruikbaarheid – die volgens sommigen zelfs “omni-situationeel” lijkt te worden (Taeldeman 1993: 13) – en de bedreiging die ze daardoor vormt voor de taaleenheid met Nederland, mocht tussentaal al die jaren voornamelijk op afkeuring rekenen. De variëteit kreeg weinig flatteuze benamingen als “Verkavelingsvlaams” (van Istendael 1989), “Schoon Vlaams” (Goossens 2000) en “Soap-Vlaams” (Geeraerts 1998) toegedicht, en werd het voorwerp van verhitte en regelmatig opflakkerende debatten over de Vlaamse taaltoestand (zie Jaspers 2001; De Caluwe 2002; Absillis, Jaspers & Van Hoof 2012).

Een van de publieke contexten waarin tussentaal bij uitstek in opmars lijkt, zijn de gesproken media. Daartoe behoort ook de Vlaamse publieke omroep VRT, die nochtans kan bogen op een lange traditie van taalzorg en ijver voor het Standaardnederlands. In de promotie van de noordelijke standaardtaalnorm, een maatschappelijk project dat in Vlaanderen vooral vanaf de jaren 50 vaart kreeg, heeft de publieke omroep immers van meet af aan een prominente rol gespeeld (zie Van Poucke & Van den Bulck 1991; Vandenbussche 2010; Van Hoof & Jaspers 2012). Zo hebben binnen de omroep taalverzorgers, en sinds 1971 ook een officiële taalraadsman, er altijd over gewaakt dat microfoonmedewerkers een Standaardnederlands produceren dat nauw aansluit bij de Noord-Nederlandse norm. Van de jaren 60 tot de jaren 80 zond de omroep, die toen nog BRT heette,¹ bovendien meermaals per week taalprogramma’s uit. In programma’s met weinig aan de verbeelding overlatende titels als *Voor wie haar soms geweld aandoet* (1965-1977, op de radio) en *Hier spreekt men Nederlands* (1962-1973, op de televisie) werd de Vlaming uitgelegd welke gallicismen, dialectismen, purismen en andere typisch “Zuid-Nederlandse” taalfouten hij of zij diende te vermijden, en wat de correcte Nederlandse alternatieven daarvoor waren (zie bijv. Florquin 1972). De tijd van die belerende programma’s is vandaag voorbij, maar toch is het standaardtaalstreven van de omroep al die jaren fundamenteel onveranderd gebleven, zoals blijkt uit het *Taalcharter*, het officiële document waarin taalraadsman Ruud Hendrickx het VRT-taalbeleid uiteenzet (Hendrickx 1998, 2007). Recent nog herhaalde de VRT haar

¹ De Vlaamse publieke omroep heeft in zijn geschiedenis enkele naamsveranderingen ondergaan. De omroep begon in 1930 als radio-omroep onder de naam NIR (Nationaal Instituut voor de Radio-omroep). Nadat in 1953 de omroep was gestart met televisie-uitzendingen, werd de naam in 1960 veranderd in BRT (Belgische Radio en Televisieomroep). Tussen 1991 en 1998 heette de omroep even BRTN (met N voor Nederlandstalige uitzendingen) om uiteindelijk omgedoopt te worden tot VRT (Vlaamse Radio- en Televisieomroeporganisatie). In dit artikel zullen we vooral verwijzen naar de BRT- en de VRT-periode.

ambitie “om mee de taalnorm in Vlaanderen te bepalen”: “Wie de Nederlandse standaardtaal wil verwerven, moet zich kunnen spiegelen aan het taalgebruik bij de VRT,” zo klonk het (VRT 2011).

65 Die ambitie ten spijt weerklinken er op het Vlaamse publieke forum geregeld klachten over het taalgebruik op de VRT-zenders. Zo klaagde Mia Doornaert, columniste bij de krant *De Standaard*, dat “onze taal verloeder[t], ook op de openbare omroep” (Doornaert 2007), en vond dichter en publicist Benno Barnard dat op het vlak van taal “een deel van de VRT [tegenwoordig] zijn uiterste best doet om het volk zo achterlijk mogelijk te houden” (Barnard 2008). Hugo Camps, columnist bij de krant *De Morgen*, betreurde evenzeer dat “het
70 Nederlands een soort tussentaal [dreigt] te worden. In tv-series en op sportvelden al helemaal”, en noemde die tussentaal “sympathiek, familiair, maar meer klank dan taal” (Camps 2011). Niet alleen op krantenpagina’s, maar ook op de Vlaamse politieke fora leidt het taalgebruik op televisie tot bezorgdheid. Zo hekelde toenmalig senator Pol Van Den Driessche van de christendemocratische CD&V in 2008 “de belabberde kwaliteit van het
75 Nederlands en de onstuitbare opgang van het dialectische gebrabbel en het Verkavelingsvlaams dat in de media en elders te horen is. Zowaar ook in onze ‘volkseigen’ radio- en tv-stations” (Van Den Driessche 2008). In het Vlaams Parlement eiste Van Den Driessches partij samen met de Vlaams-nationalistische partij N-VA dat “de VRT maximaal een helder Standaardnederlands [zou] gebruik[en] in haar programma’s” (Decaluwe et al.
80 2011). Vlaams Parlements lid Wilfried Vandaele (N-VA) betoogde

[d]at het gebruik van dialect – erfgoed dat gekoesterd mag worden – wel eens functioneel kan zijn in fictiereeksen [...]. Maar de omroep moet hier voorzichtig mee omspringen. De ‘tussentaal’ [...] is een kunstmatig taaltje [...] dat geen enkele reden van
85 bestaan heeft. (Vandaele 2011)

De meeste commentatoren lijken ervan overtuigd dat het gebruik van tussentaal op tv een relatief recent fenomeen is. Het keerpunt wordt meestal gesitueerd in 1989, het jaar dat de eerste Vlaamse commerciële tv-zender VTM de ether inging. Exemplarisch is de analyse van
90 sociolinguïst Hans Van de Velde:

De opkomst van een Vlaamse commerciële televisieomroep heeft het kijkgedrag van de gemiddelde Vlaming sterk veranderd. Voor 1989 keek hij bijna uitsluitend naar de Vlaamse of de Nederlandse openbare omroepen. Daarbij kreeg hij vooral Standaard-

95 Nederlands te horen. Tegenwoordig wordt vooral naar de commerciële televisie
gekeken en naar Vlaamse soaps en spelprogramma's met het Verkavelingsvlaams als
voertaal. En ook op de BRTN is niet uitsluitend meer standaardtaal te horen. Het
Standaard-Nederlands lijkt op de Vlaamse televisiezenders meer en meer verbannen te
worden naar nieuwsuitzendingen en programma's met een hoog cultureel gehalte. (Van
100 de Velde 1996: 267-268)

Deze analyse wordt gedeeld door heel wat andere stemmen in het Vlaamse taaldebat. Ook
journalist Marc Reynebeau toonde zich er in *De Standaard* van overtuigd dat de opmars van
tussentaal tenminste ten dele voortvloeit uit de “vermenigvuldiging en commercialisering van
105 de media”, waarbij populaire media als VTM “zich weinig gelegen [laten] aan correct
taalgebruik” (Reynebeau 2006). Hij noteerde:

er is amper nog AN te horen, niet op school en niet in de massamedia. Behalve in
journaals en andere ernstige programma's hanteert zelfs de openbare omroep steeds
110 minder het AN, zeker niet in talkshows of fictieprogramma's. Mensen moeten zich in
fictie kunnen herkennen, heet het dan, en het klopt dat dat niet kon met het
bombastische theater-ABN van vroeger. (ibid.)

De gangbare overtuiging is m.a.w. dat de openbare omroep vóór 1989 het bastion was van de
115 standaardtaal, maar na het verlies van zijn monopoliepositie zijn commerciële concurrent
volgde en in de strijd om kijkcijfers de populaire toer opging. Hoewel het taalgebruik van de
journaals een onberispelijk Standaardnederlands bleef, vielen vooral de ‘lichtere’ genres,
gericht op entertainment en ontspanning, in toenemende mate ten prooi aan tussentaalgebruik.

Een van de genres die in het Vlaamse taaldebat bij uitstek onder vuur liggen is fictie –
120 de hierboven reeds genoemde term ‘Soap-Vlaams’ als synoniem voor tussentaal is niet
toevallig gekozen (Geeraerts 1998). Citaten als die van Van de Velde en Reynebeau
illustreeren de gangbare veronderstelling dat er vroeger in fictie op de publieke omroep nog
overwegend of zelfs uitsluitend (cf. Van de Velde) een – vaak theatraal of “bombastisch”
aandoend – Standaardnederlands te horen was, terwijl er vandaag overwegend of uitsluitend
125 tussentaal in weerklinkt. Fictie wordt m.a.w. aangegrepen als een genre dat transparant de
afname van het gebruik van Standaardnederlands ten voordele van tussentaal zou illustreren.
De nuance dat er reeds vroeger mogelijk nog andere variëteiten in het genre voortkwamen,
verdwijnt daarbij nogal makkelijk tussen de plooiën van de redenering. Het valt bijvoorbeeld

op hoe ‘dialect’ een vrijwel afwezige referent is in de geciteerde commentaren: de
130 mogelijkheid dat in tv-series – en niet alleen die van vandaag (cf. Vandaele en Van Den
Driessche hierboven), maar eveneens die van vroeger – misschien ook dialect wordt
gesproken, komt zelden ter sprake.

Het enige ons bekende sociolinguïstische onderzoek naar Vlaamse fictietaal is
Geeraerts, Penne en Vanswegenovens (2000) studie van het taalgebruik in de soaps *Thuis* (op
135 de VRT) en *Familie* (op VTM). Zij legden in ‘Soap-Vlaams’ een sociale stratificatie bloot,
waarbij personages zich van een sterker of lichter tussentalig gekleurde variëteit bedienen,
afhankelijk van hun sociale achtergrond. Daarmee boden zij een eerste aanzet tot een
empirische onderbouwing van de discussie over taal in fictie. Het doel van deze bijdrage is
die onderbouwing verder uit te breiden. Sociale, situationele en genrevariatie binnen fictie
140 laten we binnen het bestek van deze bijdrage buiten beschouwing; wel proberen we de al bij
al nog beperkte empirische gegevens voorhanden van een diachrone dimensie te voorzien,
door na te gaan hoe het taalgebruik in fictie op de openbare omroep de laatste dertig jaar
geëvolueerd is. Was het taalgebruik in het genre vroeger, zoals vaak verondersteld wordt,
standaardtaliger dan vandaag? Is de tussentaal in fictie een ‘omni-inzetbare’ grootheid, zoals
145 vaak lijkt te worden aangenomen (cf. Taeldeman 1993), en was het taalgebruik in fictie
vroeger inderdaad vooral of zelfs uitsluitend “theater-ABN” (cf. Reynebeau 2006)? Of
vertoont de fictietaal van vroeger en nu misschien toch variatie? We trachten deze vragen te
beantwoorden aan de hand van een kwantitatieve, corpusgebaseerde analyse van het
taalgebruik in BRT-fictie van de late jaren 70 en de vroege jaren 80 en VRT-fictie van
150 vandaag.

De structuur van deze bijdrage is als volgt. In § 2 stellen we het corpusmateriaal voor
dat we voor deze bijdrage hebben verzameld, en de gehanteerde methodologie. De resultaten
van onze analyse rapporteren we in § 3. In § 4 gaan we dieper in op deze resultaten, o.a. met
behulp van een hoofdcomponentenanalyse (§ 4.1) en een bijkomende studie die onze
155 interpretatie van de hoofdcomponentenanalyse bevestigt (§ 4.2). In § 5 vatten we onze
bevindingen samen en bespreken we perspectieven voor toekomstig onderzoek.

2 Materiaal en methode

2.1 Materiaal

160

Om de evolutie van het taalgebruik in fictie te onderzoeken, stelden we een corpus samen met
21 oude en recente fictiereeksen. Het oude subcorpus (*corpus 1980*) bevat telkens 1 aflevering

van alle 13 Vlaamse fictiereeksen die door de toenmalige BRT werden uitgezonden in de late jaren 70 en de vroege jaren 80 (1977-1985). Concreet gaat het om de series *Daar is een mens* 165 *verdrongen*, *De burgemeester van Veurne*, *De collega's*, *De kolderbrigade*, *De vulgaire geschiedenis van Charelke Dop*, *Geschiedenis mijner jeugd*, *Hard Labeur*, *Maria Speermalie*, *Met voorbedachten rade*, *Paradijsvogels*, *Rubens, schilder en diplomaat*, *Slisse en Cesar* en *Transport*. Het recente subcorpus (*hedendaags corpus*) bestaat uit telkens 1 aflevering van 8 Vlaamse fictiereeksen uitgezonden door de huidige VRT in de periode 2008-2009, nl. *De* 170 *smaak van De Keyser*, *FC De Kampioenen*, *Flikken*, *Kinderen van Dewindt*, *Los zand*, *Thuis*, *Van vlees en bloed* en *Witse*.

Het hele corpus werd voorzien van een orthografische transcriptie. Die volgde grotendeels de standaardspelling, met lichte aanpassingen: substandaardtaalvormen waarvoor er geen officiële spellingregels bestaan, werden zo veel mogelijk fonetisch weergegeven.

175

2.2 Methodologie: algemeen

Om zicht te krijgen op het aandeel van *tussentaal* in beide perioden, selecteerden we zeven *tussentaalmarkeerders*; dat zijn taalkenmerken die door hun verschillende realisatie in 180 standaard- en tussentaal kunnen fungeren als indicatoren voor de aanwezigheid van die laatste variëteit. Ze worden verderop besproken in § 2.3. Elke realisatie van deze tussentaalmarkeerders in het onderzoekscorpus is een observatie; alle observaties samen vormen de steekproef waarop de analyse is gebaseerd. Met die analyse onderzoeken we de invloed van de periode waarin een serie is gemaakt op de mate van tussentaal in die serie. De 185 afhankelijke variabele is *substandaardtaligheid*, een begrip dat we operationaliseren als de waarschijnlijkheid dat de tussentaalmarkeerders in hun substandaardvariant worden gerealiseerd. De toegepaste analysemethode is logistische regressie met gemengde effecten (*mixed effects logistic regression*; ook bekend als het *mixed logit model*) (Breslow & Clayton 1993; Jaeger 2008). Daarmee creëren we een zogenaamd *model* voor substandaardtaligheid.

190

We noemen de afhankelijke variabele *substandaardtaligheid* en niet *tussentaligheid*, omdat de realisaties van tussentaalmarkeerders in de substandaardvariant niet uitsluitend op de aanwezigheid van tussentaal wijzen: wegens hun oorspronkelijk dialectische karakter kunnen ze ook een indicator zijn voor de aanwezigheid van *dialect* (zie § 2.3). De tussentaalmarkeerders laten m.a.w. op zich niet toe om in de analyse te differentiëren tussen 195 tussentaal en dialect, maar wijzen enkel op de aan- of afwezigheid van niet-standaardtalig taalgebruik, of ‘substandaardtaal’ in de brede zin. We nemen in het model van

substandaardtaligheid daarom ook het geschatte dialectgebruik van de personages op als onafhankelijke variabele (§ 2.4.3). Om waarden voor die laatste variabele te verkrijgen, selecteerden we twee dialectkenmerken waarvan we kunnen aannemen dat ze typisch *niet* in
200 tussentaal voorkomen. Ze kunnen m.a.w. beschouwd worden als *dialectmarkeeders*. Op basis daarvan creëren we een model van dialectgebruik in fictie (§ 2.4.4).

In de analyse moet rekening worden gehouden met het feit dat de observaties gegroepeerd kunnen worden binnen de personages, die op hun beurt gegroepeerd zijn in de geselecteerde afleveringen, en volgens de tussentaalmarkeeders zelf (zie § 2.4.1). Daarom
205 maken we gebruik van een model met gemengde effecten, dat naast de *vaste* effecten van periode en dialectgebruik ook rekening houdt met de *willekeurige* effecten van personage, aflevering, en tussentaalmarkeeder. Hieronder bespreken we eerst de afhankelijke variabele substandaardtaligheid (§ 2.3), waarna we dieper ingaan op het gebruikte statistische model en de onafhankelijke variabelen (§ 2.4). Alle analyses werden uitgevoerd met het statistische
210 softwarepakket *R* (R Development Core Team 2011). Voor de regressieanalyses werd gebruik gemaakt van het R-pakket *lme4Eigen* (Bates, Mächler & Bolker 2012).

2.3 Methodologie: afhankelijke variabele

215 Kenmerkend voor de Vlaamse tussentaal is dat ze een aantal elementen integreert die dialectisch zijn van oorsprong. Omdat Vlaanderen² een aantal duidelijk te onderscheiden dialectregio's telt, betekent *tussentaal*, zoals Vandekerckhove (2006: 140) opmerkt, in elke dialectregio net iets anders, en is het in principe correcter om van *tussentalen* te spreken. Een typische tussentaalspreker geeft bijvoorbeeld blijk van een accent dat zijn regionale herkomst
220 verraadt (Rys & Taeldeman 2007: 6), waardoor het goed mogelijk is dat ook het tussentaalgebruik in ons fictiecorpus regiovariatie zal vertonen. Toch is er volgens Rys en Taeldeman “in het huidige Vlaanderen een soort intermediaire koinè aan het ontstaan” (2007: 1), waarin een aantal fonologische, morfologische en syntactische elementen te onderscheiden zijn die vrijwel alle Vlaamse tussenvariëteiten lijken te delen. Wat de meeste van die
225 elementen gemeen hebben, is een zeer brede dialectische spreiding: ze zijn in het hele Vlaamse dialectlandschap endogeen, of in zeer grote delen ervan. Precies zulke “algemeen

² In deze bijdrage wordt met de termen ‘Vlaams’ en ‘Vlaanderen’ telkens bedoeld op Nederlandstalig België, en niet op het dialectgebied Vlaanderen (dat samenvalt met het oude graafschap Vlaanderen, d.w.z. het huidige Oost-, West-, Zeeuws- en Frans-Vlaanderen). Wanneer we het verderop hebben over ‘de Vlaamse dialecten’, bedoelen we daarmee dus de dialecten van de huidige provincies Oost- en West-Vlaanderen, Vlaams-Brabant, Antwerpen en Limburg.

Vlaamse” (ibid.: 7) elementen zijn zeer bruikbaar voor onze analyse: ze laten toe om een *algemene* maat voor substandaardtaligheid op te stellen, die tussentaal uit vrijwel alle Vlaamse dialectregio’s vertegenwoordigt.

230 Uit het overzicht van fonologische tussentaalelementen van Rys & Taeldeman (2007),
het overzicht van morfosyntactische tussentaalelementen van Taeldeman (2008) en de
gegevens over de dialectgeografische spreiding van die kenmerken in de *Fonologische*,
Morfologische en *Syntactische Atlas van de Nederlandse dialecten* (FAND (deel IV), MAND
(deel I en II) en SAND (deel I en II)), kozen we zeven elementen die telkens dominant zijn in
235 de dialecten van minstens drie van de vijf Vlaamse provincies,³ en die we op grond van die
brede spreiding (weliswaar generaliserend) *algemeen Vlaams* kunnen noemen. Bijkomende
vereisten die een rol speelden bij de selectie waren dat de elementen relatief eenvoudig terug
te vinden zijn in een groot corpus zoals het onze en kunnen worden opgespoord louter op
basis van een orthografische transcriptie, zonder bijvoorbeeld een woordsoortcodering te
240 vereisen.

Elk van de zeven geselecteerde tussentaalelementen kunnen we opvatten als een *substandaardtalige variant* van een dichotomisch kenmerk, dat ook een *standaardtalige variant* heeft. Hieronder lichten we ze kort toe.⁴

245 (1) Realisatie van de eind-*t*

De eind-*t* in de korte functiewoorden *dat*, *wat*, *niet* en *met* wordt in de standaardtaal altijd als [t] gerealiseerd. In tussentaal wordt de eind-*t* in bepaalde fonologische contexten stemhebbend, in andere wordt ze gedeleerd.

standaardvariant	substandaardvariant
[t]	[d] of Ø
<i>dat</i> probleem	<i>da</i> probleem
<i>waarom niet?</i>	<i>waarom nie?</i>
<i>wat is er gebeurd?</i>	<i>wad is er gebeurd?</i>

³ De provinciegrenzen zijn administratieve grenzen, die niet helemaal samenvallen met de dialectgeografische grenzen in Vlaanderen. Vlaanderen telt vijf provincies, terwijl er in de meeste analyses slechts drie grote dialectregio’s worden onderscheiden (zie bijv. Willemyns 1987: 310). De grenzen tussen die dialectgebieden vallen echter wel min of meer samen met provinciegrenzen. Bovendien zijn in de FAND, MAND en SAND de provinciegrenzen op de kaarten getekend, wat van ‘provincie’ een handige eenheid maakte in onze analyse om te bepalen hoe ‘algemeen’ een bepaald tussentaalelement voorkomt in Vlaanderen.

⁴ Gedetailleerdere besprekingen van de kenmerken, de condities waaronder ze voorkomen en hun regionale spreiding worden geboden door o.a. Goossens (2000), Plevoets (2008), Rys & Taeldeman (2007), Taeldeman (2008) en Vandekerckhove (2005).

250 (2) Realisatie van de begin-*h*

Aan het woordbegin wordt de /h/ in de standaardtaal altijd gerealiseerd. In tussentaal wordt ze weggelaten.

standaardvariant	substandaardvariant
[h]	Ø
<i>mijn hoofd</i>	<i>mijn 'oofd</i>

(3) Adnominale flexie

255 Bij mannelijke substantieven in het enkelvoud krijgen adnominale elementen in tussentaal een buigingsuffix *-en* voor een woord dat begint met /h/, /d/, /b/, /t/ of een klinker, en eindigen ze elders op *-e*. In de standaardtaal blijven de adnomina in die contexten onverbogen of eindigen ze op *-e*. De adnominale elementen die we in deze analyse opnemen zijn de lidwoorden en de bezittelijke, aanwijzende en onbepaalde voornaamwoorden.⁵

standaardvariant	substandaardvariant
Ø of <i>-e</i>	<i>-e</i> of <i>-en</i>
<i>een hond</i>	<i>nen 'ond</i>
<i>de hond</i>	<i>den 'ond</i>
<i>een grote stoel</i>	<i>ne grote stoel</i>
<i>mijn stoel</i>	<i>mijne stoel</i>
<i>onze hond</i>	<i>onzen 'ond</i>
<i>die dikke vinger</i>	<i>dieën dikke vinger</i>
<i>geen auto</i>	<i>genen auto</i>
<i>elke dag</i>	<i>elken dag</i>

260

(4) Realisatie van de diminutief

De diminutief wordt in de standaardtaal altijd gevormd door het suffix *-je*. In een beperkt aantal fonologische contexten is het tussentalige diminutiefsuffix identiek aan het standaardtalige, in de overige contexten verschijnt het suffix echter als *-ke*.

standaardvariant	substandaardvariant
<i>-je</i>	<i>-ke</i>
<i>appeltje</i>	<i>appelke</i>

⁵ Adjectieven laten we buiten beschouwing, omdat ze een open woordklasse vormen, wat een volledige inventarisering ervan zeer tijdrovend maakt.

<i>mannetje</i>	<i>manneke</i>
<i>koekje</i>	<i>koekske</i>

265

- (5) Subjectsvormen van het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon enkelvoud

De aanspreekvormen van het tweede persoon enkelvoud zijn in de standaardtaal *je* en *jij* (informeel) en *u* (formeel). De tussentalige equivalenten daarvan zijn *ge* en *gij* (die zowel de

270

informele als de formele vormen zijn). In inversie komen de enclitische vormen *-de* en *-te* voor, waarbij ook reduplicatie mogelijk is tot *-de gij* en *-te gij*.

standaardvariant	substandaardvariant
je, jij, u	ge, gij, -de (gij), -te (gij)
<i>je/u</i> weet	<i>ge</i> weet
<i>jij/u</i> moet	<i>gij</i> moet
wist <i>je/jij/u</i> dat?	wist <i>ge</i> da?/wist <i>gij</i> da?/wiste (<i>gij</i>) da?
heb <i>je</i> /heb <i>jij</i> /hebt <i>u</i> dat gezien?	'ebt <i>ge</i> /'ebt <i>gij</i> /'ebde (<i>gij</i>) da gezien?

- (6) Realisatie van het onderschikkend woord aan het begin van de bijzin

In tussentaal kan in bijzinnen het inleidende vraagwoord (*wie, wat, waar, wanneer, hoe* en combinaties met *-waar-*) of inleidende voegwoord *of* een expletieve complementeerder *dat* bij

275

zich krijgen. In de standaardtaal verschijnt dat onderschikkende woord alleen.

standaardvariant	substandaardvariant
Ø	dat
<i>Hij vraagt of dat kan.</i>	<i>Hij vraagt of dat da kan.</i>
<i>Ik weet wie er komt.</i>	<i>Ik weet wie dat er komt.</i>

- (7) Negatie

Negaties worden in de standaardtaal gevormd met één enkel ontkenkend woord. In tussentaal komen dubbele negaties voor: in bepaalde zinsvolgordes kan aan *niemand, nergens, nooit* en de combinatie *niet... meer* een extra *nie(t)* of *geen* toegevoegd worden.

280

standaardvariant	substandaardvariant
enkele negatie	dubbele negatie
<i>Ik heb daar niemand gezien.</i>	<i>Ik 'eb daar niemand nie gezien.</i>
<i>Ik zal niet lang meer leven.</i>	<i>Ik zal nie lang nie meer leven.</i>

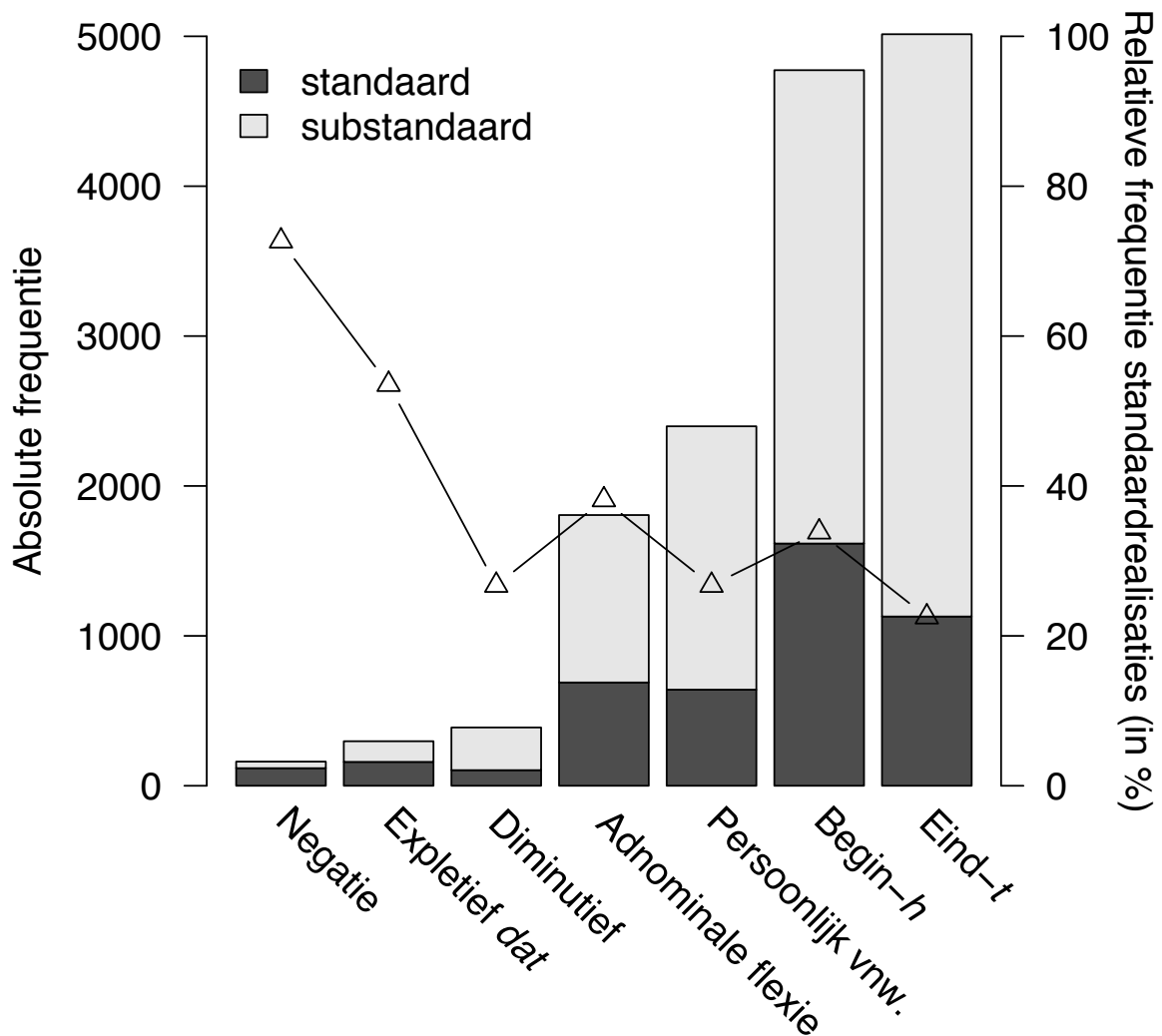
Omdat de substandaardtalige realisaties van deze zeven kenmerken traditioneel beschouwd worden als typerend voor tussentaal, noemen we de kenmerken hier *tussentaalmarkeeders*.

285 Wegens hun dialectogene oorsprong is die term natuurlijk niet helemaal accuraat: de kenmerken markeren immers niet enkel de aan- of afwezigheid van *tussentaal*, maar ook die van *dialect*. We kozen echter voor de term *tussentaalmarkeeders* om het onderscheid te kunnen maken met de *dialectmarkeeders* die we verderop in de analyse introduceren (zie § 2.1.4), en die exclusief de aan- of afwezigheid van dialect markeren.

290 Voor elk token van de zeven tussentaalmarkeeders in het corpus werd gecodeerd of het om een standaardvariant dan wel een substandaardvariant ging. Deze tokens vormen samen de observaties voor de dichotomische (standaard vs. substandaard) afhankelijke variabele *substandaardtaligheid*.

Om het tussentaalgebruik in een corpus te kwantificeren, berekenden eerdere studies
295 een zogenaamde *tussentaalindex* (Van Gijssel, Geeraerts & Speelman 2004; Van Gijssel, Speelman & Geeraerts 2008; Zenner, Geeraerts & Speelman 2009). Die tussentaalindex is het gewogen gemiddelde per analyse-eenheid (bijvoorbeeld per uiting) van de relatieve frequenties waarmee tussentaalmarkeeders in hun substandaardvariant worden gerealiseerd (d.i. de som van alle substandaardrealisaties gedeeld door het totale aantal realisaties). Op die
300 manier worden in de tussentaalindex dichotomisch gecodeerde observaties (standaardrealisatie vs. substandaardrealisatie) herleid tot een ratiovariabele. In de tussentaalindex wegen hoogfrequente markeeders zwaarder door dan laagfrequente. Zenner et al. motiveerden die weging op basis van frequentie als een manier om rekening te houden met de “zichtbaarheid” van een markeerder (2009: 33). Hoewel deze keuze verdedigbaar is, is
305 ze niet onproblematisch. De tussentaalmarkeeders verschillen onderling wat betreft het relatieve aantal substandaardrealisaties (zie Figuur 1). In ons corpus maken de (standaardtalige) enkelvoudige negaties bijvoorbeeld 73% (117 op 161) van alle negaties uit, terwijl de eind-t van functiewoorden in slechts 23% (1129 op 5014) van de gevallen standaardtalig wordt gerealiseerd. Men zou echter evengoed kunnen argumenteren dat de
310 substandaardvarianten van tussentaalmarkeeders die overwegend in de standaardvariant worden gerealiseerd opvallender of ‘zichtbaarder’ zijn als indicatoren van tussentaal dan substandaardvarianten van markeeders die overwegend in hun substandaardvariant worden gerealiseerd, en er daarom voor kiezen om meer gewicht toe te kennen aan die eerste. Een dergelijke weging op basis van de relatieve frequentie van de varianten sluit aan bij recente

315 informatietheoretische verklaringen voor linguïstische gemarkeerdheid (Hume 2008), terwijl
 de weging op basis van absolute frequentie in de tussentaalindex empirisch noch theoretisch
 is gemotiveerd. De significante negatieve correlatie tussen de relatieve frequentie waarmee de
 zeven tussentaalmarkeerders standaardtalig worden gerealiseerd en hun absolute frequentie (τ
 $= -0.71, p = .03$) (geïllustreerd in Figuur 1) toont echter aan dat een gemiddelde waarin de
 320 markeerders gewogen worden op basis van het relatieve aantal standaardrealisaties het
 grootste gewicht zou toekennen aan net die kenmerken die in de tussentaalindex door hun
 lage absolute frequentie het minst wegen.

325 *Figuur 1: Frequenties van de tussentaalmarkeerders in het fictiecorpus, verdeeld volgens standaard- en substandaardrealisaties. De balkjes geven de absolute frequenties van de*

markeerders weer (schaal op de linker y-as), de driehoekjes het relatieve aantal standaardrealisaties per markerder (schaal op de rechter y-as).

330 Door de observatie-eenheden zelf, d.i. de specifieke realisaties van de verschillende tussentaalmarkeerders in een standaard- of een substandaardvariant, als analyse-eenheden te gebruiken, vermijden we de problemen die samenhangen met het gebruik van gemiddelden zoals de tussentaalindex. Substandaardtaligheid wordt op die manier geoperationaliseerd als de waarschijnlijkheid dat een tussentaalmarkeerder substandaardtalig wordt gerealiseerd. Door *tussentaalmarkeerder* als willekeurig effect in het statistische model op te nemen (zie § 335 2.4.1), blijven we echter rekening houden met de verschillen tussen tussentaalmarkeerders. Wat dit willekeurige effect van tussentaalmarkeerder precies betekent, bespreken we in de volgende paragraaf.

2.4 Methodologie: analysemethode en onafhankelijke variabelen

340 Aan de hand van een logistische regressieanalyse met gemengde effecten onderzoeken we hoe substandaardtaligheid beïnvloed wordt door (1) de geschatte mate van dialectgebruik van de personages, en (2) de periode waarin de serie werd gemaakt. Doordat we een model met gemengde effecten gebruiken, houden we daarbij rekening met de mate waarin 345 substandaardtaligheid samenhangt met specifieke afleveringen, personages en tussentaalmarkeerders. Vooraleer we de onafhankelijke variabelen uitvoeriger bespreken, gaan we wat dieper in op het statistische model dat werd gebruikt om de corpusdata te analyseren.

350 *2.4.1 Analysemethode*

Omdat de afhankelijke variabele dichotomisch is, en de onafhankelijke variabelen zowel een categorische als een ratiovariabele omvatten, gebruiken we voor de analyse van de tussentaaldata logistische regressie. Een voorwaarde voor de generaliseerbaarheid van de 355 bevindingen uit een gewone regressieanalyse is dat de observaties onafhankelijk zijn: de waarden van eenzelfde variabele mogen niet op basis van elkaar te voorspellen zijn. Hier is dat hoogstwaarschijnlijk wel het geval, aangezien we met herhaalde metingen (*repeated measures*) te maken hebben: de observaties zijn gegroepeerd binnen personages, en de personages zijn op hun beurt gegroepeerd binnen de geselecteerde afleveringen. Het valt te

360 verwachten dat de observaties binnen die groepen met elkaar correleren: als je weet dat een
personage een tussentaalmarkeerder substandaardtalig heeft gerealiseerd, wordt het
waarschijnlijker dat hetzelfde personage ook voor andere realisaties een substandaardvariant
gebruikt, en dat de realisaties van andere personages in dezelfde aflevering substandaardtalig
zijn. Daarnaast hebben we in § 2.3 gezien dat ook de tussentaalmarkeerders zelf verschillen
365 wat betreft de relatieve frequentie waarmee ze substandaardtalig worden gerealiseerd, zodat
kennis van de specifieke tussentaalmarkeerders informatie verschaft over de kans dat de
realisatie ervan substandaardtalig is. Als de statistische analyse daar geen rekening mee houdt,
leidt dat tot onderschatte standaardfouten, wat de kans op een *fout-positieve* uitkomst of *Type
I error* (d.i. het onterecht verwerpen van de nulhypothese) verhoogt. Indien een bepaalde
370 tussentaalmarkeerder bijvoorbeeld consequent in zijn substandaardvariant wordt gerealiseerd,
terwijl de verhoudingen voor de andere markeerders evenwichtiger zijn, zegt dat
waarschijnlijk meer over de markeerder zelf dan over algemene tendensen in
substandaardtaligheid, en schenkt het statistische model best wat minder aandacht aan de
observaties voor die markeerder bij het bepalen van de algemene tendensen.

375 Hoewel we in dit onderzoek niet zozeer geïnteresseerd zijn in de vraag hoe
substandaardtaligheid afhangt van specifieke personages, afleveringen of
tussentaalmarkeerders, moeten we die drie variabelen om de bovenstaande reden toch als
onafhankelijke variabelen in de analyse opnemen. Wat de variabelen periode en
dialectgebruik betreft, beschouwen we de waarden die in onze steekproef voorkomen als niet-
380 willekeurig: alle relevante categorieën zijn vertegenwoordigd, of de waarden in de steekproef
bestrijken het volledige relevante bereik (zie § 2.4.2 en 2.4.3). De bevindingen van de analyse
hoeven dus niet gegeneraliseerd te worden naar andere waarden van die variabelen, of
waarden die buiten het bestreken bereik liggen. Daarom worden hun effecten als *vaste*
effecten (*fixed effects*) in het statistische model opgenomen. De selectie van personages,
385 afleveringen en tussentaalmarkeerders in onze steekproef is echter willekeurig, in die zin dat
we niet alleen geïnteresseerd zijn in het taalgebruik van de specifieke personages en
afleveringen in de steekproef. We willen dat de resultaten van de analyse ook blijven gelden
als een andere selectie van personages, afleveringen en tussentaalmarkeerders zou worden
gemaakt. We beschouwen de effecten van deze variabelen dus niet als vaste effecten maar als
390 *willekeurige* effecten (*random effects*): het zijn willekeurige variaties op de vaste effecten die
in de regressieanalyse worden geschat. In een logistische regressieanalyse met gemengde
effecten wordt met beide types van effecten rekening gehouden.

2.4.2 Onafhankelijke variabelen: Periode

395

Van de twee onafhankelijke variabelen waarvan we effecten als vast beschouwen is de belangrijkste variabele *periode*. Dit is een categorische variabele met twee categorieën, nl. *1980* en *hedendaags*.

400 2.4.3 Onafhankelijke variabelen: Dialectgebruik

In § 2.3 merkten we al op dat de zeven kenmerken die in deze analyse als markeerders van tussentaal fungeren, louter op zichzelf onvoldoende zijn voor de sluitende identificatie van die taalvariëteit. Aangezien ze allemaal in oorsprong dialectkenmerken zijn en bovendien
405 voorkomen in het hele Vlaamse dialectlandschap of grote delen ervan, zullen behalve series waarin tussentaal gesproken wordt immers ook series waarin dialect gesproken wordt hoog scoren voor de geselecteerde markeerders. Het valt dus niet uit te sluiten dat een eventueel verband tussen periode en substandaardtaligheid (of de afwezigheid ervan) te maken heeft met een hogere mate van dialectgebruik in een van de twee onderzochte perioden en niet met
410 het gebruik van tussentaal. Als we het verband tussen periode en tussentaalgebruik willen onderzoeken, moeten we daarom rekening houden met de mate waarin het substandaardtalige register dat de zeven tussentaalmarkeerders identificeren eigenlijk geen tussentaal is, maar dialect. Daarom nemen we ook de intervalvariabele dialectgebruik als covariaat op in het model van substandaardtaligheid. Deze variabele moet de variatie in de afhankelijke variabele
415 substandaardtaligheid verklaren die kan worden toegeschreven aan het dialectgebruik van de personages. Als dialectgebruik adequaat geoperationaliseerd wordt, is de restvariatie in substandaardtaligheid werkelijk variatie in de mate van tussentaalgebruik, wat betekent dat het effect van periode werkelijk iets vertelt over het verband tussen die variabele en het gebruik van tussentaal.

420 Omdat de tussentaalmarkeerders gerealiseerd worden door verschillende personages, kennen we voor de operationalisering van de variabele dialectgebruik aan elk personage een waarde toe die het geschatte dialectgebruik van dat personage weergeeft. Om die waarden te verkrijgen, gingen we op een vergelijkbare manier te werk als voor de operationalisering van substandaardtaligheid. We selecteerden twee *dialectmarkeerders*, die een dialectische en een
425 standaardtalige variant hebben, en creëerden een dataset die alle tokens bevat van de dialectmarkeerders in het corpus, gecodeerd als *standaard* of *dialect*. Op basis van een statistische analyse van deze gegevens werd vervolgens voor elk personage een schatting

gemaakt van de waarschijnlijkheid dat het personage de dialectmarkeerders in een dialectvariant realiseert.

430 Als geschatte waarden voor het dialectgebruik van de personages zou men gewoon de relatieve frequentie van de dialectrealisaties per personage kunnen nemen. Heel wat personages in het corpus realiseren de dialectmarkeerders echter slechts eenmaal of een beperkt aantal keren.⁶ Als een personage met slechts één realisatie de bewuste markeerder in een dialectvariant realiseert, zou dat personage voor de variabele dialectgebruik de
435 maximumscore 1 toegewezen krijgen. Op basis van slechts één realisatie is die extreme score echter onbetrouwbaar. Men zou dit probleem kunnen verhelpen door in plaats van personagegemiddelden gemiddelden per aflevering te gebruiken, en alle personages uit dezelfde aflevering dezelfde waarde te geven. In een aanzienlijk deel van de afleveringen zijn er echter zowel personages die dialect spreken als personages die een niet-dialectisch register
440 spreken. In een afleveringsgemiddelde gaat die informatie verloren. Betere schattingen zijn mogelijk door rekening te houden met het aantal realisaties van een personage, en de waarden van personages met weinig realisaties bij te stellen zodat ze dichter bij het gemiddelde dialectgebruik in het hele corpus liggen, maar daarbij ook rekening te houden met het belang van correlaties binnen afleveringen. We gebruiken daarom de voorspellingen van een
445 gemengd logitmodel (zie § 2.4.1) met willekeurige effecten voor personage en aflevering om de waarden voor dialectgebruik te schatten.⁷

Een bijkomend voordeel van de keuze om een logitmodel te gebruiken, is dat we ook de variabele periode in de analyse kunnen opnemen, om na te gaan welk effect die heeft op het dialectgebruik van de personages. Deze onafhankelijke variabele werd in het model van
450 dialectgebruik op dezelfde manier geoperationaliseerd als in het model van substandaardtaligheid (zie § 2.4.2). In de volgende paragraaf stellen we de twee dialectmarkeerders voor, om daarna de resultaten van de logistische regressie te bespreken, en de integratie van de resultaten in het model van substandaardtaligheid.

455 2.4.3.1 *De dialectmarkeerders*

Eigen aan dialecten is dat ze een grote heterogeniteit vertonen, die in de eerste plaats toe te schrijven is aan de zogenaamde primaire dialectkenmerken, kenmerken met een beperkte

⁶ Personages die geen van beide dialectmarkeerders realiseren, zijn niet in de dataset opgenomen.

⁷ In tegenstelling tot tussentaalmarkeerder in het model van substandaardtaligheid, is dialectmarkeerder niet als onafhankelijke variabele opgenomen, omdat er slechts twee verschillende markeerders waren, met bovendien bijna exact hetzelfde relatieve aantal dialectrealisaties, nl. 0.2.

geografische spreiding die aan een dialect een sterk lokaal karakter geven. Tegelijk zijn er
 460 ook zogenaamd secundaire dialectkenmerken, die dialecten binnen grotere gebieden met
 elkaar delen en die met andere woorden toelaten om grotere dialectregio's te onderscheiden
 (Schirmunski 1930; Hinskens 1986). Enkele van zulke secundaire dialectkenmerken hebben
 bovendien de eigenschap dat hun concrete verschijningsvormen tussen dialectregio's
 onderling weliswaar kunnen verschillen, maar tegelijk gemeen hebben dat ze *afwijken van de*
 465 *standaardtaal*. Twee zulke kenmerken zijn de zogenaamde scherplange *ee* (de klinker in
 woorden als *been* of *zee*, die ontstaan is uit de Westgermaanse tweeklank **ai*) en de
 scherplange *oo* (in woorden als *oog* of *poot*, ontstaan uit de Westgermaanse **au*) (Van Loon
 1986: 46-49; 86-87).⁸

Uit het overzicht in de FAND (deel II) van de realisatie van de scherplange *ee* in het
 470 hedendaagse Vlaamse dialectlandschap, blijkt dat de meerderheid van de Vlaamse dialecten
 voor de scherplange *ee* een diftong van de vorm [iə] of [eə], of een monoftongische [i:]
 hebben (FAND II, kaarten 124-131). Ook de scherplange *oo* neemt blijkens de FAND in de
 meeste Vlaamse dialecten de gedaante aan van een diftong, namelijk [uə], [oə], [uə], [yə] of
 [yø]. Naast die diftongen komt ook de monoftong [u.] en het kortere [u] voor (FAND II,
 475 kaarten 138-153).

standaardvariant	dialectvariant
ee, e	eeë, eë, ieë, ie
<i>been</i>	<i>beeën, bieën, bien</i>
<i>benen</i>	<i>beënen, bieënen, bienen</i>
standaardvariant	dialectvariant
oo, o	ooë, oë, oeë, uuë, uë, oe
<i>boom</i>	<i>booëm, boeëm, buuëm, boem</i>
<i>bomen</i>	<i>boëmen, boeëmen, buëmen, boemen</i>

Hoewel de feitelijke verschijningsvormen van de scherplange *ee* en *oo* dus heel wat
 variatie vertonen, deelt de meerderheid van de Vlaamse dialecten een contrast met de

⁸ In het moderne Nederlands zijn de scherplange *ee* en *oo* samengevallen met hun zogenaamde zachtlange tegenhangers, die zijn ontstaan uit de rekking van een oorspronkelijk korte klinker in een open lettergreep. Zo is de scherplange *ee* in *been* in het hedendaagse Standaardnederlands identiek aan de zachtlange *ee* in *breken*, net zoals de scherplange *oo* in *oog* niet meer verschilt van zijn zachtlange tegenhanger in *open*. Hoewel het Standaardnederlands dus maar twee klinkers *ee* en *oo* meer kent, is het oorspronkelijke fonologische onderscheid scherplang-zachtlang in de Vlaamse dialecten wel bewaard gebleven.

480 Standaardnederlandse realisaties van deze klinkers als respectievelijk [e:] en [o:].⁹ Bovendien
zijn de dialectische realisaties van scherplange *ee* en *oo* volgens Rys & Taeldeman
“duidelijke markeeders van (weliswaar soms enigszins uitgevlakt) *dialect*(gebruik)” en
worden ze typisch *niet* getransfereerd naar tussentaal (2007: 5; cursivering in origineel). Dat
485 maakt van scherplange *ee* en *oo* bruikbare algemene indicatoren van dialectgebruik in het
corpus. Daarom noemen we ze dialectmarkeeders. Net als voor de tussentaalmarkeeders
creëerden we een dataset die alle realisaties van de dialectmarkeeders in het corpus bevatte,
gecodeerd als standaard- of dialectrealisatie. Vervolgens werd aan de hand van een gemengd
logitmodel met een vaste effect voor periode en willekeurige effecten voor personage en
490 aflevering de waarschijnlijkheid geschat waarmee elk personage in het corpus de
dialectmarkeeders in een dialectvariant realiseert.

2.4.3.2 Resultaten van de regressieanalyse

De analyse is uitgevoerd op alle realisaties van de dialectmarkeeders, 3987 tokens in totaal.
495 Deze observaties zijn verdeeld over 322 personages, die ingebed zijn binnen 21 afleveringen.
Van de 3987 tokens zijn er 812 (20.37%) in de dialectvariant gerealiseerd, en 3175 in de
standaardvariant. De getoetste modellen bevatten steeds de maximale structuur die
gerechtvaardigd is door de data, wat in dit geval betekent dat het model willekeurige
snijpunten (*random intercepts*) per personage en aflevering bevat. Het effect van periode
500 suggereert dat er in hedendaagse fictie minder dialect wordt gesproken dan in fictie van rond
1980 ($B = -2.55$, $SE(B) = 1.58$, $exp(B) = 0.08$), maar uit een test van de
waarschijnlijkheidsverhouding (*likelihood ratio test*) tussen een model met en een model
zonder periode als vast effect bleek dit effect niet significant te zijn, $\chi^2(1) = 2.55$, $p = .111$.¹⁰

505 2.4.3.3 Dialectgebruik als variabele in het model van substandaardtaligheid

⁹ De dialectmarkeeders onderscheiden zich in die uiterlijke heterogeniteit ook van de tussentaalmarkeeders: terwijl de concrete verschijningsvormen van de substandaardvarianten van de tussentaalmarkeeders in alle regio's waarin ze voorkomen identiek zijn of slechts beperkte variatie vertonen, vertonen de verschijningsvormen van de scherplange *ee* en vooral de scherplange *oo* een veel grotere regionale variatie. Die laatste klinker, bijvoorbeeld, neemt in de dialecten van Antwerpen en Vlaams-Brabant overwegend de gedaante [uɔ] aan; in West-Vlaanderen is [oə] de courante vorm; in Oost-Vlaanderen is dat [yə]; Limburg vertoont de grootste heterogeniteit aan vormen, waarbij o.a. [uɔ], [yø], [œy], [yə] en [iə] voorkomen.

¹⁰ Voor alle aannemelijkheidsverhoudingstoetsen die in dit artikel worden gerapporteerd zijn de structuren van de willekeurige effecten dezelfde in beide vergeleken modellen, namelijk telkens de maximale door de data gerechtvaardigde structuur van het model met het grootste aantal parameters.

Voor alle personages in de tussentaaldata die minstens één dialectmarkeerder realiseren, kunnen we de schattingen van het dialectmodel in het model van substandaardtaligheid gebruiken als waarden voor de onafhankelijke variabele dialectgebruik. 34 van de 350
510 personages realiseren geen enkele dialectmarkeerder en worden om die reden niet opgenomen in de analyse. Die 34 personages vertegenwoordigen echter slechts 130 van de 14839 observaties voor de tussentaalmarkeeders, wat minder is dan 1%.

De verdeling van de waarden voor dialectgebruik is rechts-scheef verdeeld (*positively skewed*): het gemiddelde is 0.21 ($SD = 0.33$), maar de mediaan (0.01) is veel lager. Het
515 dialectgebruik van de meeste personages ligt dus lager dan het gemiddelde, en de verdeling heeft een lange staart met een beperkt aantal personages dat hoger scoort dan het gemiddelde. Om de verdeling van de waarden symmetrischer te maken, gebruiken we in het model van substandaardtaligheid de natuurlijke logaritmen van de waarden die door het dialectmodel zijn geschat in plaats van de originele waarden.

520 Door de variabele dialectgebruik in het model van substandaardtaligheid als covariaat op te nemen naast de onafhankelijke variabele periode, kunnen we uitsluiten dat de aan- of afwezigheid van een verschil in substandaardtaligheid tussen de perioden te wijten is aan een verschil in de mate van dialectgebruik. Indien er echter een verschil in substandaardtaligheid tussen beide perioden bestaat, is het erg onwaarschijnlijk dat dit verschil voor de hoogste
525 waarden van dialectgebruik even sterk is als voor de lagere waarden. Voor personages met een laag dialectgebruik is de mogelijkheid tot variatie in hun realisatie van de tussentaalmarkeeders immers groot: ze kunnen standaardtaal spreken (en dan verwachten we veel standaardtalige realisaties van de tussentaalmarkeeders) of tussentaal (en dan verwachten we veel substandaardtalige realisaties). Voor de lage waarden van dialectgebruik
530 is een verschil in substandaardtaligheid tussen perioden met andere woorden goed mogelijk. Voor de hogere waarden van dialectgebruik is een dergelijk verschil heel wat onwaarschijnlijker: vanwege de dialectogene aard van de tussentaalmarkeeders verwachten we immers dat personages met een hoog dialectgebruik automatisch ook hun tussentaalmarkeeders in hoge mate substandaardtalig zullen realiseren. Hoewel het in theorie
535 mogelijk is dat zulke personages hun dialectrealisaties van de dialectmarkeeders zouden combineren met overwegend standaardrealisaties van de tussentaalmarkeeders, zou een dergelijke taalvariëteit bijzonder vreemd klinken. Om die reden integreren we ook de interactie tussen periode en dialectgebruik in het model van substandaardtaligheid.

540 3. Resultaten

De resultaten van de tussentaalanalyse zijn samengevat in Tabel 1. De analyse werd uitgevoerd op 14709 realisaties van de tussentaalmarkeerders, verdeeld over 316 personages binnen 21 afleveringen. Van de 14709 tokens werden er 10384 (70.6%) in de
 545 substandaardvariant gerealiseerd. Een model met hoofdeffecten voor dialect en periode en de interactie tussen die twee variabelen (Model 1 in Tabel 1), verklaart significant meer variatie in substandaardtaligheid dan een model met alleen de willekeurige effecten, $\chi^2(3) = 15.63$, $p = .001$. In een model zonder de variabele dialectgebruik (Model 2) heeft periode geen significant effect op substandaardtaligheid, $\chi^2(1) = 2.05$, $p = .152$.

550

Parameter	Coëfficiënt	Kansverhouding	Standaard- fout	z-waarde	p(z)
<i>Model 1:</i>					
Dialectgebruik	0.58	1.7	0.09	6.14	< .001
Periode	1.54	4.71	0.48	3.24	.001
Periode × Dialectgebruik	-0.34	0.76	0.12	-2.81	.005
<i>Model 2:</i>					
Periode	1.05	2.89	0.71	1.47	0.142

*Tabel 1: Geschatte vaste effecten van een gemengd logitmodel dat substandaardtaligheid voorspelt op basis van dialectgebruik, periode, en hun interactie (Model 1), en een model dat substandaardtaligheid voorspelt op basis van periode (Model 2). Om de correlatie van de variabelen dialectgebruik en periode met hun interactie te minimaliseren, zijn die variabelen gecentreerd. Wat de willekeurige effecten betreft, werd de maximaal door de data
 555 gerechtvaardigde structuur gebruikt. Beide modellen bevatten willekeurige snijpunten per personage, aflevering en kenmerk, en willekeurige hellingsgraden voor periode per kenmerk. Model 1 bevat daarnaast ook nog willekeurige hellingsgraden voor dialectgebruik per serie en per kenmerk, en voor de interactie tussen periode en dialectgebruik per kenmerk.*

560

We stellen een algemeen significant positief effect van dialectgebruik vast: als er geen rekening wordt gehouden met de periode waarin een serie werd gemaakt, is de kans dat personages de substandaardvarianten van de tussentaalmarkeerders gebruiken groter naarmate hun taalgebruik dialectischer is. Naast het effect van dialectgebruik stellen we ook een
 565 significant algemeen effect vast van periode op substandaardtaligheid. Wanneer het

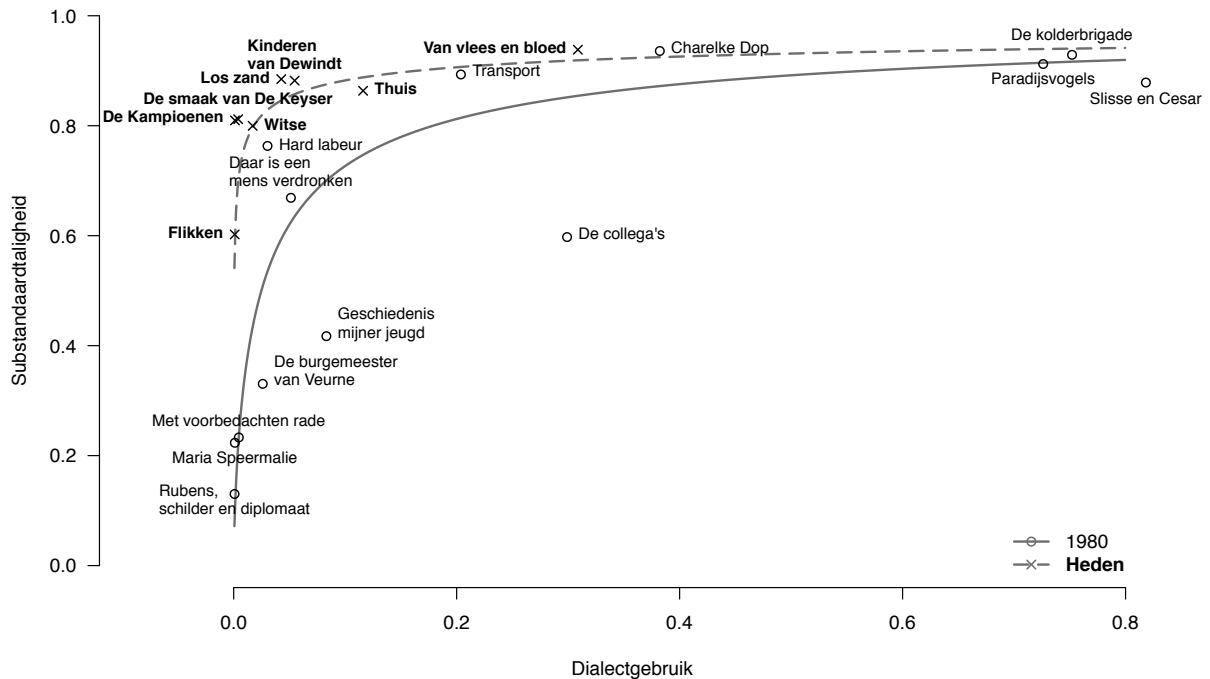
570 dialectgebruik van de personages constant wordt gehouden, is de kans dat de tussentaalmarkeeders in de substandaardvariant worden gerealiseerd groter in hedendaagse fictieseries dan in fictie van rond 1980. Het significante effect van de interactie tussen periode en dialectgebruik betekent dat het verschil in substandaardtaligheid tussen 1980 en heden kleiner is voor personages die sterk dialectisch spreken. We verwachtten dit interactie-effect, omdat sterk dialectische personages minder in hun realisatie van de tussentaalmarkeeders kunnen verschillen dan personages die weinig dialect spreken (zie § 2.4.3.3).

575 Figuur 2 visualiseert de door Model 2 geschatte effecten van periode en dialectgebruik op substandaardtaligheid. Om de geschatte waarden concreter te kaderen, zijn ook de gemiddelden van die schattingen per aflevering weergegeven. In de meeste gevallen sluiten de afleveringsgemiddelden zeer sterk aan bij de concrete modelvoorspellingen, maar de onvolkomenheid van die gemiddelden als benaderingen van het effectief toegepaste taalregister wordt duidelijk voor series die verschillende registers met elkaar combineren. Het meest extreme voorbeeld hiervan is *De collega's*. Het afleveringsgemiddelde lijkt te
580 suggereren dat het gebruikte taalregister nog behoorlijk standaardtalig is terwijl er tegelijk ook heel wat dialectvarianten worden gebruikt. Bij beluistering wordt echter duidelijk dat geen enkel personage in die aflevering een dergelijk register gebruikt (zie § 2.4.3.2). De vreemde positie van *De collega's* is het gevolg van de uitzonderlijk grote verscheidenheid in taalregisters tussen de verschillende personages, en het feit dat deze verscheidenheid verloren
585 gaat in het gemiddelde. In de meeste andere series is de variatie tussen personages veel kleiner.

Op Figuur 2 is duidelijk zichtbaar dat de relatie tussen dialectgebruik en substandaardtaligheid omgekeerd exponentieel is: bij lage waarden van dialectgebruik impliceert een kleine stijging in dialectgebruik meteen een relatief sterke stijging van de kans
590 op een substandaardtalige realisatie van de tussentaalmarkeeders, zowel voor hedendaagse fictie als voor fictie van rond 1980. Op die manier is het plafond in substandaardtaligheid al bereikt bij een relatief lage mate van dialectgebruik en zwakt de relatie tussen dialectgebruik en substandaardtaligheid snel af. Dialectgebruik impliceert dus substandaardtaligheid, maar substandaardtaligheid impliceert niet noodzakelijk dialectgebruik.

595 Hedendaagse fictie is duidelijk tussentaliger dan fictie van rond 1980. Als er in de periode rond 1980 laag gescoord wordt op dialectgebruik, dan wordt er ook vaak laag gescoord op substandaardtaligheid (zie de volle lijn in Figuur 2), wat betekent dat het niet-dialectische register in die periode voor een groot deel Standaardnederlands is. In hedendaagse fictie scoort het taalgebruik over de hele lijn hoog op substandaardtaligheid,

600 ongeacht de mate van dialectgebruik in die series (zie de stippellijn in Figuur 2). Het niet-dialectische register in die periode is dus vooral tussentaal.

605 *Figuur 2: Geschat vast effect van de interactie tussen periode en dialectgebruik op substandaardtaligheid. De volle lijn stelt het effect van dialectgebruik op substandaardtaligheid voor in fictie van rond 1980; de stippellijn het effect van dezelfde variabele in hedendaagse fictie. De cirkeltjes representeren de gemiddelden van de afleveringen uit de periode rond 1980, de kruisjes de afleveringsgemiddelden in het heden.*

610 Figuur 2 kan in vier zones worden verdeeld. De zone linksonder, waarin het gebruikte taalregister zowel voor dialectgebruik als voor substandaardtaligheid laag scoort, kan beschouwd worden als de standaardtaalzone. De zone linksboven, waarin een hoge substandaardscore voor de tussentaalmarkeerders gecombineerd wordt met een lage score voor dialectgebruik, kan men de tussentaalzone noemen. In de rechterbovenhoek bevindt zich het dialectische taalgebruik, dat zowel sterk substandaardtalig scoort op de tussentaalmarkeerders als sterk dialectisch op de dialectmarkeerders. De zone rechtsonder vertegenwoordigt een register dat consequent dialectisch is wat betreft de realisaties van de dialectmarkeerders, maar consequent standaardtalig wat betreft de realisaties van de tussentaalmarkeerders. Zoals te verwachten was op basis van de dialectische oorsprong van de tussentaalmarkeerders (zie § 2.4.3.3), heeft deze zone geen vertegenwoordigers.

4. Discussie

Samen bevestigen de significante effecten van periode en de interactie tussen periode en dialectgebruik op substandaardtaligheid de hypothese dat er tegenwoordig in Vlaamse fictie meer tussentaal wordt gesproken dan vroeger. Uit onze analyse is gebleken dat men geen
 625 accuraat beeld kan krijgen van de aard van het niet-standaardtalige taalgebruik in fictie als men alleen kijkt naar de realisaties van de tussentaalmarkeerders en het dialectgebruik van de sprekers negeert: in Figuur 2 bevinden sterk dialectische series zoals *Slisse en Cesar* zich op dezelfde hoogte als sterk tussentalige series zoals *Los Zand* of *Kinderen van Dewindt*.
 630 Doordat die sterk dialectische series vooral in de periode rond 1980 zijn vertegenwoordigd, blijft het verschil in tussentaalgebruik tussen 1980 en nu verdoezeld in een analyse die de variabele dialectgebruik weglaat en enkel kijkt naar de realisaties van de tussentaalmarkeerders (zoals Model 2 in Tabel 2). Op basis van dat model zou men foutief kunnen besluiten dat er tegenwoordig in fictie niet meer tussentaal wordt gesproken dan
 635 vroeger.

De spreiding van de series uit de vroege jaren 1980 over de drie bezette zones in Figuur 2 werpt een ander licht op de in het Vlaamse taaldebat vaak gemaakte veronderstelling dat fictie in de BRT-periode overwegend of uitsluitend standaardtalig was. Hoewel in heel wat fictie uit die periode het standaardtalige register inderdaad te horen is – *Rubens, schilder en diplomaat*, *Maria Speermalie* en *Met voorbedachten rade* scoren zeer laag op zowel
 640 substandaardtaligheid als dialectgebruik – treffen we evengoed ook series van rond 1980 aan in de dialectzone van Figuur 2 (*Paradijsvogels*, *De kolderbrigade* en *Slisse & Cesar*) en in de tussentaalzone (*Hard Labeur*, *Daar is een mens verdronken* en *Transport*). Terwijl de series uit het corpus 1980 zich verspreiden over de grafiek, valt het op dat de meerderheid van de
 645 hedendaagse series zich in de tussentaalzone bevinden, met *Van vlees en bloed* en *Flikken* als lichte uitschieters.

Dit illustreert dat er in hedendaagse fictie meer tussentaal wordt gesproken dan in fictie van 30 jaar geleden, een bevinding die we hierboven statistisch bevestigd zagen. Daarnaast suggereert de spreiding van de afleveringen uit het fictiecorpus in Figuur 2 dat het ‘bereik’
 650 van de series van rond 1980 veel breder is dan dat van fictie vandaag:¹¹ er lijkt sprake van een versmalling van het spectrum, waarbij het fictietaalgebruik lijkt te evolueren van het gebruik

¹¹ Dit verschil in spreiding wordt bevestigd wordt door een Levene-toets, $F(1,14333) = 2427.1, p < .001$.

van een breed scala aan registers rond 1980 – standaardtaal, dialect en een intermediair, tussentalig register – naar een gebruik van vrijwel uitsluitend tussentaal vandaag. Dat zou betekenen dat de evolutie van het taalgebruik in fictie gekarakteriseerd kan worden als een
655 ‘dubbele beweging’. Enerzijds blijkt het taalgebruik in fictie in 30 jaar tijd van de standaardtaal weg te evolueren, een evolutie die bevestigd wordt door de statistische analyse. Anderzijds lijkt het taalgebruik in fictie ook een beweging te hebben gemaakt van het dialect weg: het sterk dialectgekleurde register dat rechtsboven in de figuur terug te vinden is, is immers vooral vertegenwoordigd in fictie van rond 1980, maar veel minder in hedendaagse
660 fictie, wat suggereert dat niet alleen de standaardtaal, maar ook het dialect uit fictie is verdwenen.

De statistische analyse van het dialectgebruik in § 2.4.3.2 kon dit verband tussen periode en dialectgebruik niet bevestigen, omdat de sterk dialectgekleurde taal beperkt blijft tot een welomlijnde groep van drie series uit de periode 1980 (*Paradijsvogels, De
665 kolderbrigade, Slisse en Cesar*) (zie Figuur 2), en vaststellingen over het taalgebruik in die series dus niet zomaar gegeneraliseerd kunnen worden naar conclusies over het taalgebruik in die periode in haar geheel. Met die beperking rekening houdend, is het wel gerechtvaardigd om te concluderen dat in de periode 1980 meer dialect werd gesproken dan in hedendaagse fictie, zij het dan binnen het kader van een beperkt aantal series. In § 4.1 voeren we een
670 aanvullende analyse uit, om onze interpretatie van de taalevolutie in fictie als een dubbele beweging naar het midden van het spectrum tussen dialect en Standaardnederlands nader te onderzoeken.

4.1 Taalgebruik in Vlaamse fictie gekarakteriseerd

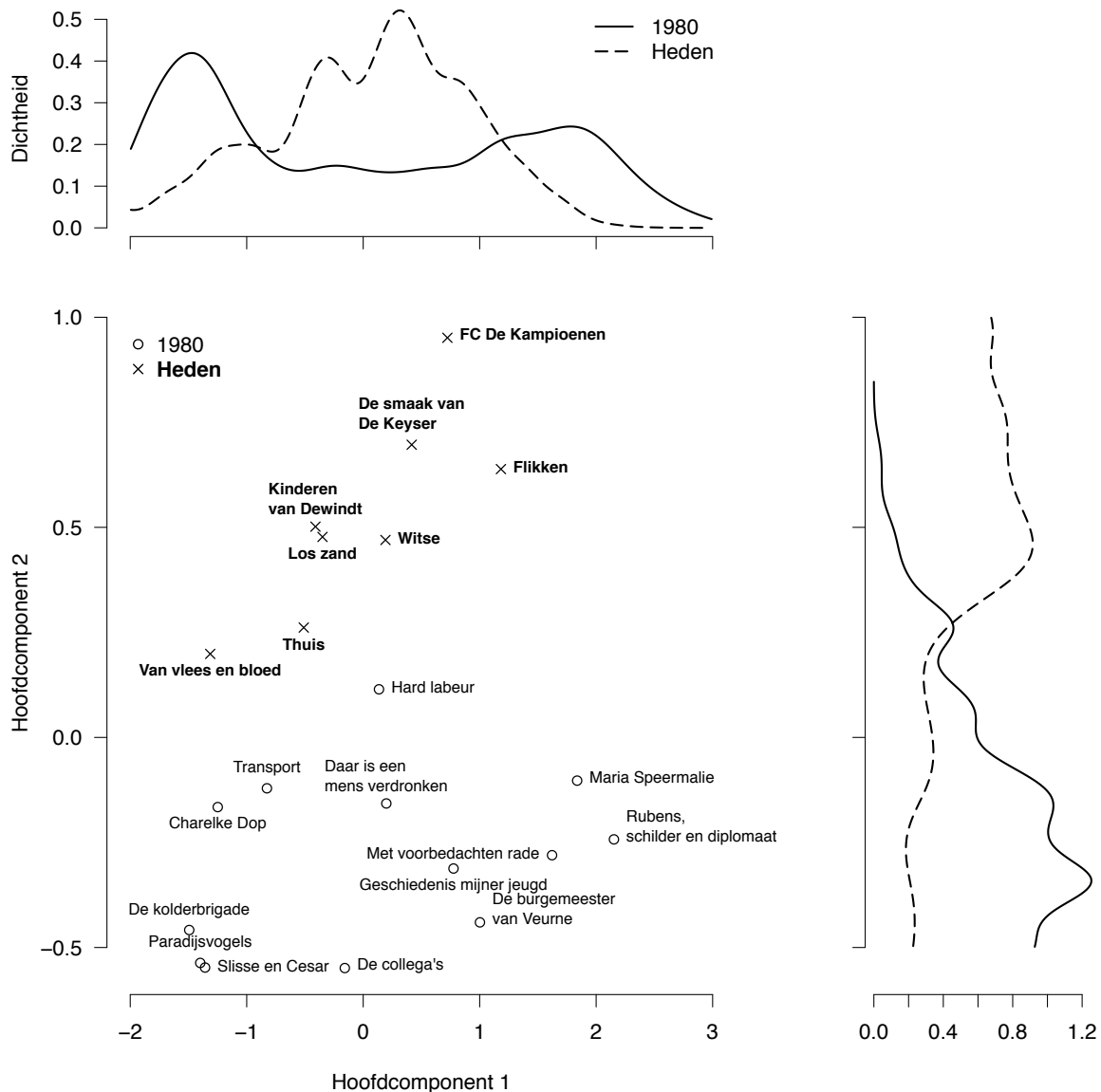
675 Onze interpretatie van de taalevolutie in fictie als een dubbele beweging naar het midden van het taalspectrum wordt ondersteund door de resultaten van een hoofdcomponentenanalyse (*Principal Component Analysis*) (Pearson 1901) van de geschatte waarden voor substandaardtaligheid en dialectgebruik. Als men de volle trendlijn in Figuur 2 volgt, die de
680 sterke correlatie tussen substandaardtaligheid en dialectgebruik in fictie uit de periode 1980 voorstelt, dan vallen de hedendaagse series inderdaad *tussen* de standaardtalige series linksonder en de dialectseries rechtsboven. Met behulp van een hoofdcomponentenanalyse roteren we het vlak waarin de observaties zijn gerepresenteerd volgens hun geschatte

685 dialectgebruik en substandaardtaligheid¹² zó rond het gemiddelde van de data dat de
observaties nieuwe coördinaten krijgen in een assenstelsel gevormd door twee nieuwe
(latente) variabelen, de zogenaamde *hoofdcomponenten*. De rotatie zorgt ervoor dat de as
gevormd door de eerste hoofdcomponent zo dicht mogelijk bij alle datapunten ligt: de
grootste spreiding of variatie in de dataset valt op die as, wat betekent dat de variatie rond de
eerste hoofdcomponent wordt geminimaliseerd. Die eerste hoofdcomponent zal dus erg dicht
690 liggen bij de net beschreven trendlijn van standaardtaal naar dialect. Omdat de eerste
hoofdcomponent daardoor het taalgebruik karakteriseert volgens de plaats die het heeft op het
continuüm van dialect naar standaardtaal, kunnen we die hoofdcomponent beschouwen als de
variabele *standaardtaligheid*. De tweede hoofdcomponent staat loodrecht op de eerste
hoofdcomponent.

695 De eerste hoofdcomponent verklaart 82% van de variatie in de geschatte waarden voor
substandaardtaligheid en dialectgebruik. Figuur 3 toont net zoals Figuur 2 de gemiddeldes per
aflevering van de door Model 2 (zie Tabel 2) geschatte waarden, maar dan geheroriënteerd
volgens de hoofdcomponenten. De gedeeltelijke dichtheidscurves bovenaan en rechts geven
de verdeling weer van de 14709 geschatte waarden voor respectievelijk de eerste en de
700 tweede hoofdcomponent per periode.¹³ Op de bovenste dichtheidscurve is duidelijk te zien
hoe het grootste gewicht van de eerste hoofdcomponent in de periode rond 1980 bij de twee
uitersten ligt en in hedendaagse fictie daar tussenin. Rond 1980 werd er in fictie dus vooral
dialect of Standaardnederlands gesproken, en was het tussenliggende register minder sterk
vertegenwoordigd. In hedendaagse fictie is vooral de taalvariant tussen dialect en
705 Standaardnederlands sterk vertegenwoordigd, tussentaal dus. Deze curve illustreert de
dubbele beweging die fictietaal in 30 jaar tijd gemaakt heeft, van de standaardtaal en van het
dialect weg naar het midden van het spectrum.

¹² Meer precies, de *z*-scores van de logaritmes voor dialectgebruik en de logaritmische kansverhoudingen (*log odds*) voor substandaardtaligheid.

¹³ Een dichtheidscurve is vergelijkbaar met een histogram, maar doet meer recht aan het continue karakter van de weergegeven variabele.

710 *Figuur 3: Afleveringsgemiddelden voor de twee hoofdcomponenten van de door Model 2 (zie Tabel 2) geschatte waarden, samen met de dichtheidscurves van die hoofdcomponenten.*

Ook de tweede hoofdcomponent heeft echter iets interessants te vertellen over het taalgebruik in hedendaagse fictie. Als we nog eens naar Figuur 2 kijken, zien we dat de meeste hedendaagse series zich niet alleen tussen standaardtaal en dialect bevinden, maar ook in de linkerbovenhoek samentroepen (in tegenstelling tot het grootste deel van de series uit de periode rond 1980). Indien we tussentaal definiëren als een taalvariëteit die maximaal afwijkt van zowel standaardtaal als dialect,¹⁴ dan is het taalgebruik tussentaliger naarmate het zich

¹⁴ Een keuze die we hierboven al impliciet maakten, door er met Rys & Taeldeman vanuit te gaan dat secundaire dialectkenmerken, zoals de twee die we in de analyse gebruikten als dialectmarkeerders, *niet* getransfereerd

dichter bij die linkerbovenhoek bevindt. De tweede hoofdcomponent valt samen met die variatie. We zien de – voornamelijk hedendaagse – series die zich in de linkerbovenhoek van Figuur 2 situeren ook hoog scoren op hoofdcomponent 2 in Figuur 3. De taalvariëteit van de series die het hoogst scoren op die tweede hoofdcomponent wordt gekenmerkt door vooral substandaardtalige realisaties van de tussentaalmarkeerders, maar overwegend standaardtalige realisaties van de dialectmarkeerders. Hoofdcomponent 2 kunnen we dus beschouwen als een maat voor *tussentaligheid*.

Tussentaligheid kan niet rechtstreeks worden gemeten. Zoals hierboven reeds enkele keren werd opgemerkt, zijn de traditionele tussentaalkenmerken oorspronkelijk immers allemaal dialectkenmerken, en substandaardtalig gerealiseerde tussentaalkenmerken kunnen daarom zowel op dialect als op tussentaal wijzen. Om tussentaal te identificeren moesten we daarom naast de tussentaalkenmerken ook op secundaire dialectkenmerken een beroep doen. Door de variatie van die kenmerken te roteren met behulp van een hoofdcomponentenanalyse, konden we naast de plaats van de in fictie gesproken variëteiten op het continuüm dialect-Standaardnederlands (Hoofdcomponent 1) ook de mate van tussentaligheid van die variëteit bepalen. Hoofdcomponent 2 is volgens ons namelijk een adequate maat voor tussentaligheid, gedefinieerd als de mate waarin taalgebruik afwijkt van dialect aan de ene kant, en standaardtaal aan de andere. Hieronder bieden we empirische ondersteuning voor deze hypothese.

4.2 Een maat voor tussentaligheid

De interpretatie van de tweede hoofdcomponent als maat voor tussentaligheid wordt gestaafd door een analyse van het variatiepatroon van een van de zeven tussentaalmarkeerders, namelijk de realisatie van het subjectspronomen van de tweede persoon enkelvoud. Terwijl we hierboven alle vormen van die markeerder die afweken van *je, jij* of *u* veralgemenend categoriseerden als substandaardtalig (en daarmee de gangbare keuze volgden – vgl. bijv. Vandekerckhove 2005), is het in deze context interessant om in te gaan op de interne variatie die de substandaardcategorie vertoont in één welbepaalde structurele positie, namelijk bij inversie. In postverbale positie is het gebruik van een *ge*-vorm immers *niet* endogeen in de Vlaamse dialecten: vormen als *zijt ge* en *gaat ge* komen in vrijwel geen enkel Vlaams dialect

worden naar tussentaal, en *exclusief* dialect markeren. Met nog een andere term zouden we de linkerbovenhoek van Figuur 2 ook de hoek van het ‘gekuiste Vlaams’ kunnen noemen.

750 voor. In de meeste Vlaamse dialecten zijn de courante pronominale vormen in die context enclitische vormen, van het type *-de*, *-de gij*, *-e* of *-e gij* (*zijde*, *zijde gij*, *ga-e*, *ga-e gij*).¹⁵

standaardvariant	substandaardvarianten	
	niet-dialectische variant	dialectische variant
je, jij, u	ge, gij	-de (gij), -te (gij)
<i>ben je/ben jij/bent u</i>	<i>zijt ge/gij</i>	<i>zijde (gij)</i>
<i>ga je/ga jij/gaat u</i>	<i>gaat ge/gij</i>	<i>gade (gij)</i>

Dat betekent dat de niet-enclitische vorm (*zijt ge*) gekarakteriseerd kan worden als substandaardtalig, maar *niet-dialectisch*, terwijl de enclitische vorm (*zijde*) als substandaardtalig *en* dialectisch beschouwd kan worden. Of nog: de niet-enclitische vorm is een ‘gekuiste’ variant van zijn enclitische tegenhanger. In tegenstelling tot de substandaardtalige realisaties van andere tussentaalmarkeerders wijst de niet-enclitische *ge*-vorm dus uniek op de aanwezigheid van tussentaal, d.w.z. een variëteit die noch als dialect, noch als Standaardnederlands kan worden gekarakteriseerd.¹⁶ Indien de tweede hoofcomponent inderdaad een maat is voor tussentaligheid, zouden we een sterke correlatie moeten vinden tussen die hoofcomponent en de waarschijnlijkheid dat de niet-enclitische *ge*-vorm wordt gerealiseerd. Deze hypothese onderzochten we opnieuw door middel van een logistische regressieanalyse met gemengde effecten, met *inversie* als dichotome afhankelijke variabele (niet-dialectisch substandaard vs. standaard/dialect), *hoofdcomponent 2* als vast effect, en *personage* en *aflevering* als willekeurige effecten.

765

4.2.1 Materiaal en methode

We inventariseerden alle in het corpus voorkomende tokens van het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon bij inversie, en codeerden daarbij telkens of het al dan niet om een niet-enclitische *ge*-vorm ging. De dialectische en standaardvarianten werden dus samen in één categorie ondergebracht. De waarden voor de onafhankelijke variabele *hoofdcomponent 2* waren de personagegemiddelden voor die hoofcomponent van alle personages in het corpus die minstens één keer het persoonlijk voornaamwoord van de tweede

770

¹⁵ Voor een gedetailleerdere beschrijving van de verschijningsvormen van het voornaamwoord bij inversie en van de geografische spreiding van die vormen, verwijzen we naar SAND I: 39-40 en MAND II: 39, 57.

¹⁶ Hiermee willen we echter zeker niet beweren dat deze markeerder de andere tussentaalmarkeerders overbodig maakt voor de identificatie van die variant. De beperkingen van de niet-enclitische *ge*-vorm als indicator voor tussentaal in fictie blijken uit de analyse verder in deze paragraaf.

775 persoon in inversie produceerden. Door middel van een logistische regressie met gemengde effecten voor personage en aflevering gingen we vervolgens na wat het effect van de tweede hoofdcomponent is op de waarschijnlijkheid dat personages de niet-enclitische *ge*-vorm gebruiken.

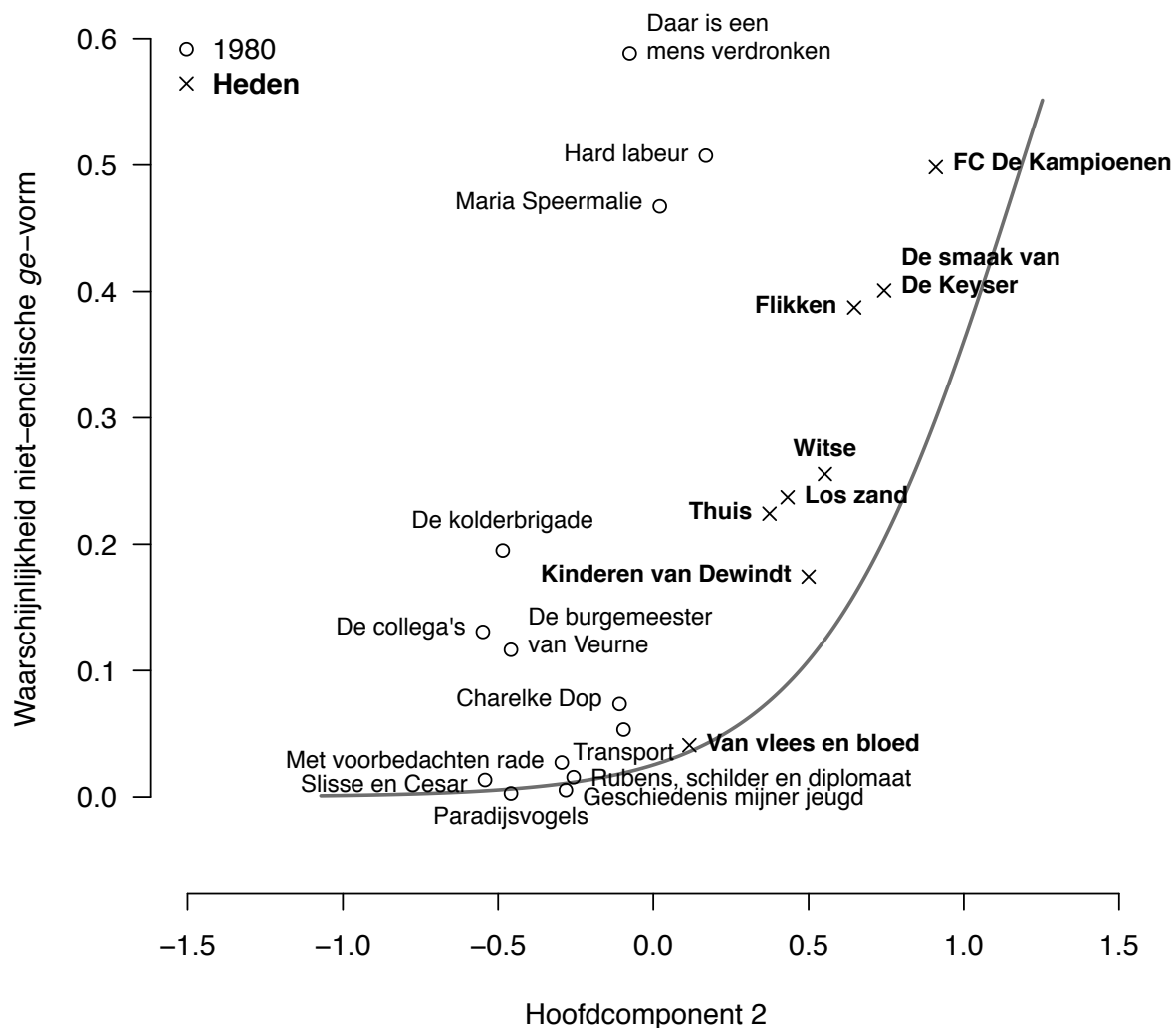
4.2.2 Resultaten en discussie

780

Hoofdcomponent 2 heeft een significant positief effect op de waarschijnlijkheid dat de niet-enclitische *ge*-vorm wordt gebruikt, $B = 3.08$, $\exp(B) = 21.72$, $SE(B) = 0.75$, $p < .001$.¹⁷ Dit bevestigt onze hypothese dat de tweede hoofdcomponent een adequate maat is voor tussentaligheid. De relatie tussen hoofdcomponent 2 en de inversievariabele wordt
785 weergegeven in Figuur 4. Ter illustratie zijn ook de afleveringsgemiddelden op deze grafiek geplaatst. Opnieuw geldt hier het voorbehoud dat deze gemiddelden de verschillen tussen personages uitvlakken, en dus een ietwat vertekend beeld kunnen geven als de variatie tussen personages binnen één aflevering groot is (zie ook § 3). De afleveringsgemiddelden liggen over het algemeen echter dicht bij de trendlijn die het effect van hoofdcomponent 2
790 weergeeft. Er zijn slechts drie duidelijke uitschieters: *Maria Speermalie*, *Daar is een mens verdronken*, en *Hard labour*. In alle drie de gevallen hebben die afwijkende posities meer te maken met de inadequaatheid van de niet-enclitische *ge*-vorm als markeerder voor tussentaal in fictie dan met de ontoereikendheid van de tweede hoofdcomponent als maat voor tussentaligheid. Voor *Maria Speermalie* is dit het duidelijkst. In die serie worden zes van de
795 zeven tussentaalmarkeeders ongeveer even frequent standaardtalig gerealiseerd als in de meest standaardtalige serie van het corpus (*Rubens, schilder en diplomaat*). Men kan het taalgebruik in *Maria Speermalie* dan ook bezwaarlijk tussentalig noemen (zie ook Figuur 2). De subjectsvorm van het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon enkelvoud vormt een uitzondering op de consequent standaardtalig gerealiseerde markeeders. Deze
800 markeerder wordt in verhouding relatief vaak in de *ge*-vorm gerealiseerd, maar bij inversie dan wel consequent in de niet-enclitische gedaante. Die vorm is ook de *default*-vorm in de brontekst: Herman Teirlinck gebruikte in de dialogen van zijn roman uit 1940 waarop de reeks is gebaseerd consequent niet-enclitische *ge*-vormen in inversiepositie, overeenkomstig de standaardtaalnorm in die periode (Teirlinck 1972). De makers van *Maria Speermalie* lijken
805 die oude standaardtaalvormen tenminste gedeeltelijk overgenomen te hebben. Ze geven aan

¹⁷ Het model bevatte willekeurige snijpunten voor personage en aflevering, en willekeurige hellingsgraden per aflevering voor hoofdcomponent 2.

810 het standaardtaalgebruik in *Maria Speermalie* een archaïsch karakter, overeenkomstig de historische setting van de reeks, die zich in de late 19de eeuw afspeelt. Van alle 27 inversiegevallen in *Maria Speermalie* worden er 2 in de *jij*-vorm gerealiseerd, 11 in de *u*-vorm en 14 in de niet-enclitische *ge*-vorm. Vgl. *Rubens, schilder en diplomaat*: in die serie wordt slechts 1 van de 65 inversiegevallen in de niet-enclitische *ge*-vorm gerealiseerd; de andere 64 worden allemaal standaardtalig gerealiseerd.

815 *Figuur 4: Geschat vast effect van Hoofdcomponent 2 op de waarschijnlijkheid dat de niet-enclitische ge-vorm wordt gebruikt bij inversie (volle lijn). De cirkeltjes representeren de gemiddelden voor van de afleveringen uit de periode rond 1980, de kruisjes de afleveringsgemiddelden in het heden.*

Op Figuur 2 zien we dat *Hard labour* en *Daar is een mens verdronken* op de schaal van
substandaardtaligheid tussen *Flikken* en de andere hedendaagse series vallen. Wat de
820 verdeling van het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon in inversie betreft,
worden in de eerste twee series verhoudingsgewijs echter minstens evenveel instanties van de
niet-enclitische *ge*-vorm gerealiseerd als in het substandaardtaliger *FC De Kampioenen* (zie
Figuur 4). Daarom sluiten de voorspellingen van de inversievariabele net zoals bij *Maria*
Speermalie niet aan bij de geschatte substandaardtaligheid van *Hard labour* en *Daar is een*
825 *mens verdronken* op basis van de zeven tussentaalkenmerken. Ook in die gevallen lijkt de
tweede hoofdcomponent dus een betere maat voor tussentaligheid dan de inversievariabele.

5. Conclusie

830 Het uitgangspunt van deze bijdrage vormde het debat over de evolutie van het taalgebruik in
Vlaanderen, met name de exemplarische rol die fictie in die evolutie zou hebben. Op basis
van een vergelijkende kwantitatieve analyse van fictie van rond 1980 en hedendaagse fictie,
waarin we zowel een maat voor tussentaalgebruik als een maat voor dialectgebruik
integreerden, stelden we vast dat de vaak gemaakte veronderstelling dat het taalgebruik in
835 fictie vroeger standaardtaliger was dan vandaag, genuanceerd moet worden. Onze analyse
toonde aan dat er dertig jaar geleden wel degelijk meer standaardtaal te horen was in fictie,
maar in die periode werden er ook nog dialectreeksen uitgezonden, die vandaag niet meer in
het fictieaanbod voorkomen. Ook intermediaire taalvormen *tussen* dialect en standaardtaal in
doken in die periode al op. Toch gebeurde dat in verhouding veel minder dan vandaag. De
840 hypothese dat er in hedendaagse fictie meer tussentaal te horen is dan in televisieseries van 30
jaar geleden, werd bevestigd.

Het taalgebruik in fictie heeft in 30 jaar tijd een dubbele beweging gemaakt, van de
polen dialect en standaardtaal weg naar de intermediaire zone van het taalspectrum, waarin
vandaag vrijwel alle fictieseries (op één na) te situeren zijn. Dat illustreert dat de variatie in
845 fictietaalgebruik op 30 jaar tijd danig is gereduceerd, en dat de bruikbaarheid van tussentaal
over die periode sterk is uitgebreid. Hoewel die tussentaal vandaag nog steeds enige variatie
vertoont, geven de resultaten van een aanvullende analyse aan dat het prototypische
taalgebruik in fictie vandaag een ‘gekuist’ Vlaams is: een vorm van tussentaal die maximaal
afwijkt van de standaardtaal, door de aanwezigheid van in oorsprong dialectische elementen
850 die vrij algemeen voorkomen in Vlaanderen, maar die tegelijk ook maximaal afwijkt van het
dialect, door de afwezigheid van sterker dialectische, secundaire dialectkenmerken. Typisch

voor die tussentalige variëteit is het gebruik van ‘opgeschoonde’ substandaardtalige vormen, zoals het niet-enclitische *gij* bij inversie.

855 Tegelijk moet opgemerkt worden dat onze analyse beperkingen vertoont, die de resultaten mogelijk enigszins vertekend hebben. Zo is ze slechts gebaseerd op zeven tussentaalkenmerken en twee dialectkenmerken, die we telkens beschouwden als representatief voor respectievelijk substandaardtaalgebruik en dialectgebruik. We lieten lexicale variatie bovendien geheel buiten beschouwing. Een uitbreiding van het aantal geanalyseerde kenmerken, met name voor dialect, en een uitbreiding naar het lexicale
860 domein, zou andere resultaten kunnen opleveren. Daarnaast is de onderzochte hedendaagse periode (die slechts 2 jaar bestrijkt) veel korter dan de periode rond 1980 (9 jaar), en bevat ze minder series. Het valt te verwachten dat een uitbreiding van het hedendaagse corpus ook de geobserveerde taalvariëteit zou vergroten.¹⁸

865 We kunnen ons afvragen in hoeverre deze resultaten voor fictietaal representatief zijn voor niet-fictioneel taalgebruik, met name of de variëteit die zo prominent is in hedendaagse Vlaamse fictie even sterk aanwezig is in de realiteit. Zonder vergelijkingsmateriaal van niet-fictionele conversaties is het moeilijk om hierover uitspraken te doen. Fictietaalgebruik vertoont vermoedelijk maar tot op zekere hoogte dezelfde kenmerken als het taalgebruik in de realiteit die ze afbeeldt, zonder er een rechtstreekse afspiegeling van te vormen. Niettemin
870 stroken onze bevindingen wel goed met die van Rys & Taeldeman (2007) en Taeldeman (2008) voor niet-fictioneel bovenregionaal taalgebruik: ook in hedendaagse fictie tekenen zich de contouren af van een zich stabiliserende, relatief homogene tussentaalvariëteit.

Tot slot zijn een aantal vragen in deze bijdrage niet aan bod gekomen. Zo zijn we niet nagegaan of het taalgebruik in fictie klasse-, genre- of situatiegebonden variatie vertoont, en
875 of fictie op die vlakken veranderingen heeft doorgemaakt. Het valt te verwachten dat taalvariëteiten in fictie worden ingezet om de sociale achtergrond van personages te markeren (cf. Androustopoulos 2012: 148), en dat er zich dus, overeenkomstig de resultaten van Geeraerts, Penne en Vanswegenoven (2000) voor twee Vlaamse soapseries, in fictie een patroon van sociale stratificatie aftekent. Het is eveneens mogelijk dat er zich afhankelijk van
880 het genre andere variatiepatronen aftekenen, waarbij een voor de hand liggende hypothese is dat er meer substandaardtalig en vooral dialectisch taalgebruik te horen zal zijn in komedies, vergeleken met drama, een genre waarvan verwacht kan worden dat het standaardtaliger

¹⁸ Zo kan opgemerkt worden dat de VRT na 2009 enkele series uitgezonden heeft waarin dialectgebruik voorkwam: in bijvoorbeeld *Oud België* (2010) viel heel wat Antwerps dialect op te merken, en een geïntendeerd West-Vlaams was de voertaal in *Het goddelijke monster* (2011).

885 klinkt (zie bijv. Androutsopoulos 2012: 148; Leech & Short 1981: 170; Mühleisen 2005). Het
taalgebruik in fictie kan bovendien, net zoals in de werkelijkheid, samenhangen met
890 situationele factoren: in formele, officiële en institutionele contexten is het taalgebruik
wellicht standaardtiger dan in informele, intieme en private omstandigheden. Een analyse
die dergelijke vormen van ‘interne’ variatie binnen series in beschouwing neemt, kan ook
licht werpen op de vraag hoe de diachrone evolutie die deze bijdrage blootlegde verklaard kan
worden. Het is mogelijk dat de aandelen van drama en komedie in de loop der jaren veranderd
zijn, dat fictie vandaag bepaalde bevolkingsgroepen vaker portretteert dan vroeger, of dat
hedendaagse fictie zich meer in informele contexten afspeelt dan vroeger. Dit zou betekenen
dat de taalveranderingen in fictie samengaan met ‘breder’ veranderingen die het genre in de
loop der jaren heeft doorgemaakt. Daarmee mag duidelijk zijn dat het voor deze bijdrage
verzamelde materiaal nog heel wat perspectieven biedt voor verder onderzoek.

895

6. Bibliografie

- Absillis, K., J. Jaspers & S. Van Hoof (2012).** Inleiding. In: K. Absillis, J. Jaspers & S. Van
Hoof (red.), *De manke usurpator. Over Verkavelingsvlaams*. Gent: Academia Press, 3-
900 35.
- Androutsopoulos, J. (2012).** Introduction: Language and society in cinematic discourse.
Multilingua 31, 139-154.
- Barnard, B. (2008).** De teleurgang van het Nederlands in Vlaanderen. *Overlegcentrum van
Vlaams Verenigingen*. <<http://www.ovv.be/page.php?ID=2648>>.
- 905 **Bates, D., M. Mächler & B. Bolker (2012).** lme4Eigen: Linear mixed-effects models using
Eigen and S4 (R package version 0.9996875-9) [Software]. < [http://lme4.r-forge.r-
project.org](http://lme4.r-forge.r-project.org)>.
- Breslow, N. E. & D. G. Clayton (1993).** Approximate Inference in Generalized Linear
Mixed Models. *Journal of the American Statistical Association* 88, 9-25.
- 910 **Caluwe, J. De (2002).** Tien stellingen over functie en status van tussentaal in Vlaanderen. In:
J. De Caluwe, D. Geeraerts, S. Kroon et al. (red.), *Taalvariatie en taalbeleid. Bijdragen
aan het taalbeleid in Nederland en Vlaanderen*. Antwerpen, Apeldoorn: Garant, 57-67.
- Caluwe, J. De (2009).** Tussentaal wordt omgangstaal in Vlaanderen. *Nederlandse Taalkunde*
14, 8-25.
- 915 **Camps, H. (2011).** Taal. *de Morgen*, 28 juli 2011.

- Decaluwe, C., P. De Coene, W. Vandaele et al. (2011).** Voorstel van resolutie betreffende de nieuwe beheersovereenkomst tussen de Vlaamse Radio- en Televisieomroeporganisatie (VRT) en de Vlaamse Gemeenschap. *Vlaams Parlement*. <<http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2010-2011/g1154-1.pdf>>
- 920 **Doornaert, M. (2007).** Arm Vlaanderen. *De Standaard*, 30 november 2007.
- Driessche, P. Van Den (2008).** Nee, Luckas, dit is geen flamingante zelfbevrediging. *De Morgen*, 10 januari 2008.
- FAND II = Goossens, J., J. Taeldeman & G. Verleyen (2000).** *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel II*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- 925 **FAND IV = De Wulf, C., J. Goossens & J. Taeldeman (2005).** *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel IV: De consonanten*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Florquin, J. (1972).** *Hier spreekt men Nederlands. Taaltips voor iedereen. Deel 4*. Hasselt: Heidelberg – Orbis.
- 930 **Geeraerts, D. (1998).** VRT-Nederlands en Soap-Vlaams. *Nederlands van nu* 46, 75-77.
- Geeraerts, D., V. Penne & V. Vanswegenoven (2000).** Thuis-taal en Familie-taal: taalgebruik in Vlaamse soaps. In: S. Gillis, J. Nuyts & J. Taeldeman (red.), *Met taal om de tuin geleid. Opstellen voor Georges De Schutter*. Antwerpen: UIA, 161-170.
- 935 **Gijssels, S. Van, D. Geeraerts & D. Speelman (2004).** A functional analysis of the linguistic variation in Flemish spoken commercials. In: C. Fairon, G. Purnelle & A. Dister (red.), *7th International Conference on the Statistical Analysis of Textual Data (JADT 2004)*. Louvain-La-Neuve: Presses Universitaires de Louvain, 1136-1144.
- Gijssels, S. Van, D. Speelman & D. Geeraerts (2008).** Style shifting in commercials. *Journal of Pragmatics* 40, 205-226.
- 940 **Hendrickx, R. (1998).** Het taalcharter – met toelichting. *VRTtaal.net*. <<http://taal.vrt.be/extra/taalcharter.pdf>>
- Hendrickx, R. (2007).** Charter Taal bij de VRT. *VRTtaal.net*. <<http://vrttaal.net/extra/charter2007.pdf>>
- 945 **Hinskens, F. (1986).** Primaire en secundaire dialectkenmerken. Een onderzoek naar de bruikbaarheid van een vergeten (?) onderscheid. In: J. Creten, G. Geerts & K. Jaspaert (red.) *Werk-in-uitvoering. Momentopnamen van de sociolinguïstiek in België en Nederland*. Leuven: Acco, 135-158.

- 950 **Hoof, S. Van & J. Jaspers (2012).** Hyperstandaardisering. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 128, 97-125.
- Hume, E. (2008).** Markedness and the language user. *Phonological Studies* 11, 295-310.
- Istendael, G. van (1989).** *Het Belgisch labirint of de schoonheid der wanstalgheid*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- 955 **Jaeger, F. (2008).** Categorical data analysis: Away from ANOVAs (transformation or not) and towards logit mixed models. *Journal of Memory and Language* 59, 434- 446.
- Jaspers, J. (2001).** Het Vlaamse stigma. Over tussentaal en normativiteit. *Taal en Tongval* 53, 129-153.
- Leech, G.H. & M.H. Short (1981).** *Style in fiction*. Londen, New York: Longman.
- Loon, J. Van (1986).** *Historische fonologie van het Nederlands*. Leuven, Amersfoort: Acco.
- 960 **MAND I = Schutter, G. De, B. van den Berg, T. Goeman & Th. de Jong (2005).** *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel I*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- MAND II = Goeman, T., M. van Oostendorp, P. van Reenen, O. Koornwinder & B. van den Berg (2008).** *Morfologische Atlas Van De Nederlandse Dialecten. Deel II*.
965 Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Mühleisen, S. (2005).** What makes an accent funny, and why? Black British Englishes and humour televised. In: S. Reihl & M. Stein (red.) *Cheeky Fictions. Laughter and the Postcolonial*. Amsterdam, New York: Rodopi, 225-243.
- Pearson, K. (1901).** On lines and planes of closest fit to systems of points in space.
970 *Philosophical Magazine* 2, 559-572.
- Plevoets, K. (2008).** *Tussen spreek- en standaardtaal. Een corpusgebaseerd onderzoek naar de situationele, regionale en sociale verspreiding van enkele morfo-syntactische verschijnselen uit het gesproken Belgisch-Nederlands*. K.U.Leuven, proefschrift.
- Poecke, L. Van & H. Van den Bulck (1991).** Taal en omroep. Een schets van de evolutie in
975 het taalbeleid van de Vlaamse Openbare Omroep. In: L. Beheydt (red.), *Taal en Omroep* (=Voorzetten 33). 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica, 83-107.
- R Development Core Team (2011).** *R: A language and environment for statistical computing*. Wenen: R Foundation for Statistical Computing. <<http://www.R-project.org>>
- 980 **Reynebeau, M. (2006).** De Vlamingen begrijpen elkaar nog altijd niet. *De Standaard*, 11 juni 2006.

- Rys, K. & J. Tældeman (2007).** Fonologische ingrediënten van Vlaamse tussentaal. In: D. Sandra, R. Rymenans, P. Cuvelier et al. (red.), *Tussen taal, spelling en onderwijs. Essays bij het emeritaat van Frans Daems*. Gent: Academia Press, 1-9.
- 985 **SAND I = Barbiers, S., H. Bennis, G. De Vogelaer, M. Devos & M. van der Ham (2005).** *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel I*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- SAND II = Barbiers, S., J. van der Auwera, H. Bennis, E. Boef, G. De Vogelaer & M. van der Ham (2008).** *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel II*.
990 Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Schirmunski, V. (1930).** Sprachgeschichte und Siedlungsmundarten. *Germanisch-Romanische Monatschrift* 18, 113-122 en 171-188.
- Tældeman, J. (1993).** Welk Nederlands voor Vlamingen? In: L. De Grauwe & J. De Vos (red.), *Van sneeuwpoppen tot tasmuurtje. Aspecten van de Nederlandse taal- en literatuurstudie* (=Spiegel Historiae 33). Gent: Bond Gentse Germanisten, 9-28.
995
- Tældeman, J. (2008).** Zich stabiliserende kenmerken in Vlaamse tussentaal. *Taal en Tongval* 60, 26-50.
- Teirlinck, H. (1972).** *Maria Speermalie. Levensgetijden op De Heerlijkheid t'Homveld 1875-1937*. Amsterdam/Brussel: Paris-Manteau.
- 1000 **Vandaele, W. (2011).** VRT wil taalvariatie. *Nieuw-Vlaamse Alliantie*. <<http://www.n-va.be/nieuws/opinie/vrt-wil-taalvariatie>>.
- Vandenbussche, W. (2010).** Standardisation through the media. The case of Dutch in Flanders. In: P. Gilles, J. Scharloth & E. Ziegler (red.), *Variatio delectat. Empirische Evidenzen und theoretische Passungen sprachlicher Variation*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 309-322.
1005
- Vandekerckhove, R. (2005).** Belgian Dutch versus Netherlandic Dutch: New patterns of divergence? On pronouns of address and diminutives. *Multilingua* 24, 379-397.
- Vandekerckhove, R. (2006).** Chattaal, tienertaal en taalverandering: (sub)standaardiseringsprocessen in Vlaanderen. *Handelingen der Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* 59, 139-158.
1010
- Velde, Hans Van de (1996).** Verkavelingsvlaams. Wat is mij dat nu? In: R. van Hout & J. Kruijssen (red.), *Taalvariaties: toonzettingen en modulaties op een thema*. Dordrecht: Foris, 261-272.
- VRT (2011).** Vrt wil mee de taalnorm in Vlaanderen bepalen. *VRTtaal.net*.
1015 <<http://www.vrt.be/taal/vrt-wil-mee-de-taalnorm-in-vlaanderen-bepalen>>.

Willemys, R. (1987). Dialekt als Schlüsselbegriff der Belgischen Sprachverhältnisse.

Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 308-321.

Zenner, E., D. Geeraerts & D. Spielman (2009). Expeditie Tussentaal: Leeftijd, identiteit

1020

en context in “Expeditie Robinson”. *Nederlandse Taalkunde* 14, 26-44.